

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 2 1990. PRIS 40 KR

I detta nummer bl a:

Grafik av Hans Eliasson
Denis Diderot
Bjarne Moelv

FÖRR OCH NU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR

Innehåll nr 4/89:

Jonas Hansbo. Ledare	4
Erik Göthe. Den svenska tryckfrihetstraditionen	6
Philippe Bouquet. Vid borttryckandet av en ek	11
Anne Lidén. "Han har väl broddar"	12
Håkan Agren. En stol åt Ivar	18
Svante Svensson. Förmuftet i vår tid	21
Lars André. Svar till Svante Svenssons Förmuftet i vår tid	25
Denis Diderot. Försättning på samtalet	29
Torsten Jurell. Konstnären Hans Eliasson	39
Bjarne Moelv. 1992 års män	49
Bokanmälningar	63

Omslag: "Vinterfiske" av Hans Eliasson

Förr och Nu ägs av föreningen med samma namn. Föreningens paroller är:

- För en folkets kultur
- För en folkets historia
- Försvar för yttrande- och tryckfrihet
- Antiimperialism

Förr och Nu begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare: medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i Förr och Nu utför själva frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrörelsetraditionen fortfarande är en demokratisk möjlighet.

Om du tycker att tidningen är bra och om du vill den skall fortsätta utvecklas, ge då gärna en gåva, eller ännu hellre, en eller flera prenumerationer!

Du som bor i Stockholmstrakten, kom med i föreningsarbetet! Ring någon av kontaktpersonerna. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Föreningens styrelse: Jonas Hansbo (ordf.), Tomy Gustavsson (ansv. utgivare), Finn Karlsson (kassör), Gun Kessle, Anette Sandström, Per Arne Skansen, Margareta Zetterström.
Suppleanter: Kent Begler, Kersti Berggren, Hans Eliasson, Gunilla Karlsson.

Redaktionen kan nås genom Jonas Hansbo 018-55 66 83, Tomy Gustavsson 08-761 15 25 eller Mats Miljand (recensionsavd.) 018-21 07 41 (säkrast efter kl 20.00).

Förr och Nu, c/o Jonas Hansbo, Sturegatan 3, 752 23 Uppsala
Årsprenumeration (4 nr) 150:- - Stödprenumeration 250:- eller mer.
Medlemskap 150:- • Postgiro 35 60 72-9 Bankgiro 324-1262
ISSN 0345-3162

Ledare

"Tycker du att tidskriften är bra? Vill du ha den annorlunda? Vill du vara med om att göra den — eller göra om den?"

Förr och Nu behöver många aktiva, intresserade människor. Medlemmar och kon-taktmän. Folk som kan bidra med artiklar, recensioner och uppslag. Bara den vägen kan den bli en bred kulturtidskrift."

Styrelsen har beslutat satsa ytterligare på annonsering för att överkomma vårt kanske största hinder, nämligen vår relativa okändhet utanför de egna prenumeranterna. Här kan varje läsare göra en stor insats. Sprid tidskriften! Skänk en prenumeration!

* * *

I detta nummer av *Förr och Nu* tar Philippe Bouquet, Anne Lidén och Håkan Ågren i var sin artikel avsked av Ivar Lo-Johansson som gick bort i våras. Denne vår store samtid författare är säkert det mest lysande exemplet på en förkämpe för en folkets kultur. Vem kan fylla det tomrum som uppstått?

Bjame Moelv har skrivit en tankeväckande essä från framtiden om "de öppna dörrarnas Europa" efter 1992. Vi hoppas att denna kan inspirera till diskussion kring det nya Europa och EG. Detta är naturligtvis är en stor och viktig fråga som berör flera av *Förr och Nus* paroller.

Vidare skriver Erik Göthe om den svenska tryckfrihetstraditionen ur ett intressant pers-pektiv, nämligen mot bakgrund av de diskussioner som förs i Sovjetunionen om en ny tryckfrihetslagstiftning.

Förr och Nu har också nöjet att presentera en på svenska hitills opublicerad Diderot-text, ett bihang till *d' Alemberts dröm*, i översättning och introduktion av Marianne Fors, Svante Svensson och Lars Andrée.

Grafiskt material står Hans Eliasson för, ny medlem i *Förr och Nus* styrelse, och som i detta nummer också illustrerat Moelvs essä *1992-års män*. Han presenteras av Torsten Jurell och vi tror och hoppas att det skall bli en trevlig bekantskap.

* * *

Så är då nummer 2/1990 av *Förr och Nu* ute. Som våra prenumeranter säkert märkt har de senaste numren kommit ut med viss oregelbundenhet. Det har till viss del berott på att vi ställt om oss till att producera tidskriften helt med hjälp av dator. I fortsättningen hoppas vi kunna hålla en strängare utgivningstakt. Vi ber om ursäkt för våra förseningar och önskar intressant läsning i detta nummer!

Jonas Hansbo

1973 bildades en arbetsgrupp för att undersöka möjligheterna att ge ut en ny kulturtid-skrift i Sverige. Ambitionen var att skapa en bred folklig tidskrift, som skulle publicera grundliga utredande artiklar inom ämnena litteratur, bildkonst och historia. Tidskriften skulle uppnå ekonomiskt oberoende genom att såväl statligt stöd som kommersiell an-nonsering avvisades. För att förverkliga utgivningen startades föreningen *Förr och Nu* som skulle ge styrka åt projektet. I dess program formulerades den blivande tidskriftens uppgifter, nämligen att verka för:

- en folkets kultur
- en folkets historia
- försvar för yttrande- och tryckfrihet
- antiimperialism

Den första av ovanstående paroller blev genast den mest omdiskuterade: Vad menades egentligen med en folkets kultur? Redan i det första provnumret 1974 försökte Jan Myrdal reda ut begreppet. En av hans poängar var att frågan om en folkets kultur inte kunde lösas i teorin, den kräver praktiskt arbete. Så verkar *Förr och Nu* i en nu allt mer tyngande folk rörelsetradition genom ett på alla plan frivilligt arbete. Vad *Förr och Nu* menar med en folkets kultur ses naturligtvis bäst genom att bläddra igenom några årgångar. Vi kommer ut med fyra nummer per år och har gjort så i snart femton år. Tidskriftens oberoende har varit dess räddning. Men, vi är beroende av prenumeran-ter och av att folk deltar i föreningsarbetet. Här står tidskriften, som visserligen alltid strävat på i motvind, inför kanske större problem än någonsin. I provnumret 1974 publicerades följande appell, lika aktuell idag som då:

Den svenska tryckfrihetstraditionen

av Erik Göthe

Denna artikel om svensk tryckfrihetstradition skrev Erik Göthe som ett bidrag till en livlig debatt som pågick hösten 1989 i Leningrad om principerna för yttrande- och tryckfriheten. I debatten fanns röster både för en total tryckfrihet och för förhandscensur riktad mot särskilt angivna grupper, som antisemitiska agitatorer.

Om författare i de före detta socialistiska länderna är intresserade av den unika svenska tryckfrihetstraditionen vet jag inte, men de har nu möjligheter att verka för en konkret lagfäst tryckfrihet; censuren har upphört att fungera eller är avskaffad med dekret.

Ännu uppfattar man det i öst i allmänhet som att yttrande- och tryckfrihet automatiskt följer av fri marknadsekonomi. Samma tanke torfödes energiskt här av författaren Anders Ehnmark, som dock inte trodde mer på automatiken än att han utan konflikter kunde delta i en statlig utredningsverksamhet som bit för bit raserade tryckfrihetens grundlagsvärde.

Sveriges tryckfrihetstradition är unik men måste återupprättas. Den svenska tryckfrihetsförordningen är så deformerad efter 1970-talets lagstiftning att till och med hemliga polisens brevkontroll mot en tidningsredaktion — som ägerrum i Stockholm från hösten 1989 — kan uppfattas som laglig.

Ett sådant eländigt tillstånd för tidningsredaktioner skulle inte godtas av demokratipinionen i öst. Om man där bestämmer sig för konkreta tryckfrihetsgarantier, kan det därför med exemplet makt bidra till att återupprätta den svenska tryckfrihetstraditionen.

"Jag har här ej heller befattat mig med vad om ämbetsmän gjort eller vilja göra, utan endast vad ont de i anledning av lagarna kunna göra om de vilja. Och på sådant sätt böra ingalunda ett fritt folks lagar vara beskaffade."

Med dessa ord avslutade en av den svenska pressfrihetens grundare, Anders Nordencrantz, sin utläggning av de avgörande lagtekniska aspekterna av Sveriges första lag till skydd för pressfriheten. Jag anser att man bör betrakta lagstiftning på detta känsliga område så som Nordencrantz gjorde. Eller, som Bertolt Brecht påpekade: Kontrollera notan, för det är du som ska betala den!

Denna unika lagstiftning antogs år 1766 av Sveriges riksdag, ett kvarts sekel innan de franska revolutionärer proklamerade pressens frihet.

Den svenska pressfrihetstraditionen, med detaljerade lagregler som specificerar vad som ska känneteckna den, är internationellt intressant eftersom pressfriheten i de flesta länder, även där pressfriheten är fast etablerad genom rättspraxis, oftast är vagt grundad i lagstiftningen, vilket gör det svårt för medborgarna att värna om friheten när den verkligen behövs.

Tryckfrihetsförordningen av år 1766 var sant demokratisk, trots att Sverige vid denna tid var ett verkligt efterblivet och fattigt kungarike i ett tillstånd av ekonomisk och nationell konkurs, utan allmän rösträtt eller några väsentliga friheter över huvudtaget för vanligt folk, ett rike anariskt och korrupt styrt av ettdera av de två adelspartierna, "hattarna" och "mössorna", som redan vid grundandet finansierats av Frankrike respektive Ryssland.

Resultatet kan verka förvånande. Men om man ser närmare på det svenska 1760-talets historia, kan man urskilja en mer folkligt förankrad, anti-aristokratisk opposition inom båda de politiska partierna, en opposition som understöddes såväl av den uppåtgående handelsbourgeoisin som av de lägre officerarna och ämbetsmännen. Detta komplicerade politiska läge, som innefattade storspolitiska konspirationer från utländska makter (Tsar-Ryssland och Storbritannien), ledde slutligen till att systemet av sekretess och censur i statens affärer avskaffades.

Den nya "Tryckfrihetsförordningen", som den kallades eftersom allt tryckt omfattades av lagskyddet, hade ställning av grundlag; ändringar skulle kunna göras endast genom två likadana beslut med

riksdagsval mellan, den skulle gälla framför vanligt lag.

Den nya friheten blev genast utnyttjad. Under 1760-talet uppenbarade sig en flod av broschyrer som avhandlade angelägna ekonomiska frågor och, för det mesta, tämligen lättinniga och skandalartade ämnen.

"Den svenska tryckfrihetens slyngelår" har detta årtionde kallats. De som var för den nya friheten uppfattade den enbart som ett beslut att avskaffa censur och hemlighetsmakeri med riksdagsprotokollen. Från slyngelsynpunkt var tryckfriheten en absolut, obegränsad frihet, vilket var förstärkt under de omständigheter som rådde, även om det teoretiskt sett var befängt och ganska snart visade sig ödesdigert för friheten själv.

Avskaffandet av censuren var dock endast ett första och mindre betydelsefullt steg. Censuren var hur som helst redan både verkningslös och pinsam. Den siste censorn i Sverige, Niklas von Oelreich, var en politisk vindflöjel och hade så småningom blivit en plåga för myndigheterna genom att öppet göra narr av systemet och släppa igenom broschyrer med galghumoristiska motiveringar eller för mutor.

Sveriges historia visar att det som var avgörande för att tryckfriheten skulle överleva varken var avskaffandet av censuren eller "den absoluta friheten", utan en framgångsrik kamp för en mer exakt definition i grundlag av en tryckfrihet under rimligt ansvar. Denna grundläggande definition formulerades år 1809, efter den gustavianska tidens reaktion mot pressfrihet och mot allt slags inflytande från franska revolutionen. Den utgör alltså i huvudsak portalparagrafen i 1949 års tryckfrihetsförordning:

"Med tryckfrihet förstås varje svenska medborgares rätt att, utan några av myndighet eller annat allmänt organ i förväg lagda hinder, utgiva skrifter, att sedermera endast inför laglig domstol kunna tilltalas för deras innehåll, och att icke i annat fall kunna straffas därför, än om detta innehåll strider mot tydlig lag, givet att bevara allmänt lugn, utan att återhålla allmän upplysning."

Denna grundläggande definition innehåller flera viktiga element:

Den omfattar alla medborgare, oberoende av politisk åsikt, och den utesluter hindrande åtgärder före offentliggörandet. Detta är inte endast frånvaro av censur. Det är en konkret garanti att en bok eller en tidning måste utges innan myndigheterna vidtar några åtgärder.

Åtal kan ske, men endast för brott som finns särskilt angivna i själva tryckfrihetsförordningen. För en bok är det bara författaren och för periodiska skrifter bara den formellt ansvarige utgivaren som kan åtalas. Efterforskning av en boks författare, som är känd endast under pseudonym, får inte bedrivas (i ett sådant fall är utgivaren ansvarig).

Personer som lämnat uppgifter till författaren eller utgivaren får inte efterforskas ens om uppgifterna är hemliga; myndigheterna får inte ens efterfråga dem, inte ens inför domstol.

Kort sagt, myndigheterna ska hålla händerna borta från redaktionerna, i sin kamp mot denna särskilda brottslighet, de som begås genom det tryckta ordet, ska polisen stå med armarna i kors ända tills brottet är fullbordat. Ingen ursäkt för kontroll i förväg av vad som ska tryckas bör godtas och principen tåliga undantag utan att förlora i förståelse bland folk och därigenom

skadas och gå förlorad.

De brott som kan begås genom tryckta yttranden uppräknas i ett särskilt kapitel. Varje åtalat yttrande bedöms för sig av en särskilt vald jury. Om yttrandet frias av juryn, får domarna inte fälla det, men om juryn faller, kan domarna likafullt fria.

Straffet måste givetvis stå i rimlig proportion till brottet, om friheten ska bli mer än illusorisk. "En snabbare bör inte straffas för rebell," sade Nordencrantz i riksdagen 1765. Reglerna har inte alltid stått i överensstämmelse med hans ord. De styrande i Sverige har också tid efter annan infört eller försökt införa lagändringar som undergräver pressfrihetens principiella idé och till och med försökt att formellt omdefiniera pressfriheten. Så var fallet exempelvis i början av 1800-talet under politiskt tryck från den tidens fäste för politisk reaktion, Tsar-Ryssland. Så var också fallet under första hälften av Andra världskriget, då Hitler-Tysklands krav på "total neutralitet" bara alltför villigt tillgodosågs av Sveriges regering och riksdag med grundlagsstridigt transportförbud för den antifascistiska pressen och en lagstiftning för censur av Oelreichs modell.

Även idag är den svenska tryckfrihetens grundläggande definition långt ifrån oomtvistad. Så sent som för 15 år sedan häktades en journalist, en författare och en statlig tjänsteman, utan ansvarighet enligt definitionen, och skickades i fängelse med anledning av innehållet i en publikation. De hade avslöjat existensen av en hemlig statlig underrättelseorganisation, understödd av regeringen men obekant för riksdagen, en organisation där stats tjänstemän till och med begick vissa grovare brott i tjänsten. Ny lagstiftning genomfördes efteråt i enlighet med ingripandena, vilket skapade svarta hål i dagens laggarantier.

Niklas von Oelreich, den siste censorn 1746-66. Anonym karikatyr.

Tryckfrihet kan inte upprätthållas utan en vaksam allmän opinion bland vanligt folk, detta är den allmänna erfarenheten av den svenska historien på området. Verklig pressfrihet är rätten att kritisera myndigheterna, och statens makthavare är inte i någon typ av samhälle till freds med kritik. Av detta enkla skäl är det klokt att utgå ifrån att de också ständigt frestas att undergräva pressfriheten. En bra presslag bör skrivas efter det, med klart angivna principer, förståeliga för envar. Man måste ha i minnet att en presslag förblir en konstlad konstruktion som faller sönder om den lämnas åt människor vid makten.

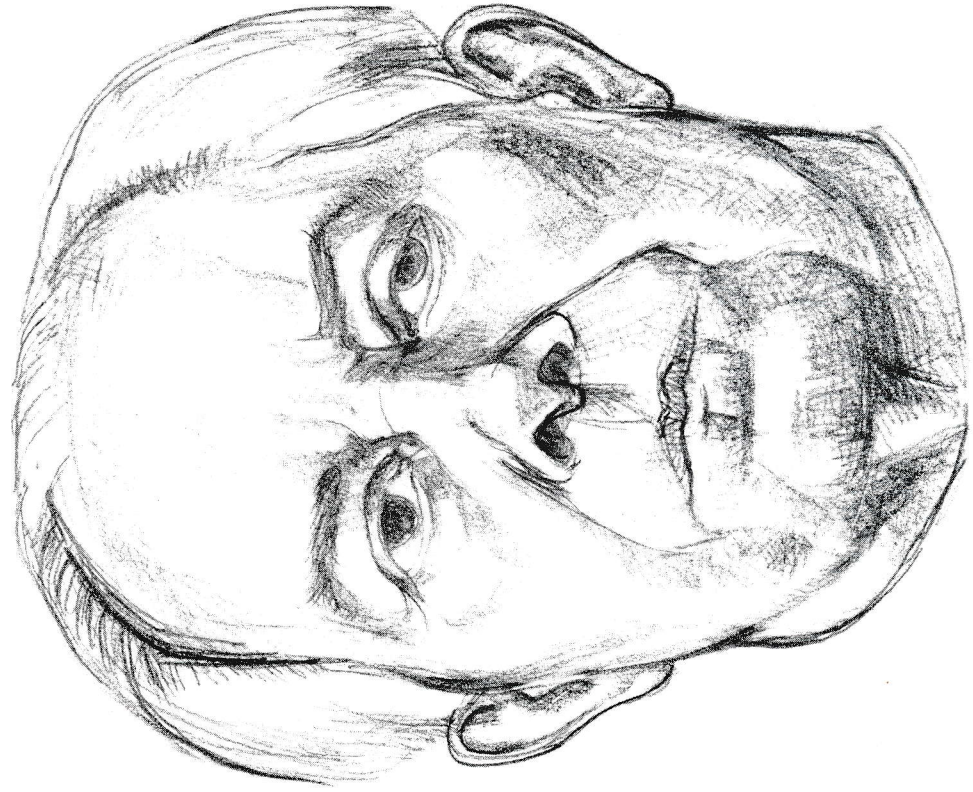
Som jag ser saken, är skapande av all-
 Som svensk och vän av tryckfrihet tar jag det som ett ironiskt löfte av historien att de lagliga förutsättningarna för pressfriheten i Sovjetunionen och Östeuropa nu står under bred diskussion. Det kan visa sig hälsosamt för den vilsegångna och i realiteten inte så offentliga debatten i väst.

Imprimatur.

N. v. OELREICH.

Imprimatur – "Det må tryckas" – censorns godkännande som boktryckaren var tvungen sätta ut i böckerna.

Ivar Lo-Johansson 1901 – 1990

Blyertsteckning av Sven Ljungberg, 1959

Vid borttryckandet av en ek

av Philippe Bouquet

Aldrig mer går Du uppför trapporna vid Blecktornsgränd. Aldrig mera syns en basiker på Bastugatan. Den gamla sömländska eken ligger med rötterna i vädret och ett helt folk känner det tomt. Även jag känner mig andligt faderlös för andra gången, ett par tusen kilometer borta. Visserligen blev Din bortgång inte så dramatisk som Camus. Din blev tyst målmedveten, som alltid. Men ändå. Camus *Pesten* lärde mig att litteraturen angick även mig, att den inte var bara fraser och anledning till skoluppsatser. I den mötte mitt samvete — och kanske medvetande — världen. Du i Din tur lärde mig att man kunde gå ett steg längre, att litteraturen kunde bidra till att *bekämpa* det onda, förändra världen och hjälpa människorna att hårdna ut.

Jag har känt Dig i fjärdedelen av Ditt långa och fulla liv. Alltid hade Du tid för mig, akademikern som bara skriver om människor som skriver. Du var så frikostig att jag ett par gånger *lät bli* att träffa Dig. Jag kommer ihåg en gång i Kungsträdgården. Du dök plötsligt upp under Din vanliga runda. Jag hajade till men hejdade mig: Du hade inte sett mig och jag erfor ett slags glädje i att smygtitta på Dig. Naturligtvis spelade väl det dåliga samvetet sin roll, känslan av att jag borde ha gjort mer, att jag hade oförlösta halvloften eller förpliktelser mot Dig. Jag minns också den gången då fastigheten renoverades och Du

bodde kvar bland buller, verktyg och damm. Jag fick idén att man kanske borde hängat upp en skylt: *Under pågående reparation fortsätter... skrivandet*. Sista gången jag såg Dig var på ABF:s seminarium häromåret. Du kom vid slutet och var lika frispråkig som vanligt, fast Du tyckte det var förvånande smärtlöst att "seminariseras". Jag är oerhört tacksam mot livet, som bjöd mig på dessa tillfällen: vid statarstugan på Skansen, på Gyldene Freden...

Livet ut fortsatte Du Din kamp för realismen. Visserligen hyste Du hela tiden vissa betänkligheter, som bäst kom till uttryck i Ditt litterära testamente *Till en författare*. Där medger Du att begreppet är suddigt, att det inte är statiskt utan föränderligt (och även att "i föränderligheten ligger realismens framtid"), att det inte alls är liktydigt med frånvaron av fantasi, snarare tvärtom. Din realism var aldrig ett platt kort över verkligheten. Du visste väl att den måste besitta djup och särskilt *vision*. Realismen är svärdefinierad, eller hur? Den känns kanske bäst igen när den är frånvarande eller genom dess motsats. Med Dig var det liten risk och ändå blev Du skolexemplet på att realismen är en *kamp*.

Jag hoppas någon med tid och energi grundar ett sällskap med avsikt att sprida Ditt verk och Din tanke. Man kan väl skämta över dessa mer eller mindre fromma samlingar, men alldeles nyligen deltog

jag i ett möte om Stig Dagerman. Jag vill inte påstå att vi kom fram till någon lösning på "gåtan" bakom stjämgossen som hade ett helvete på jorden. Men jag vill påstå att han var mycket levande bland oss och särskilt att vi alla kände oss uppgående av att träffas i hans namn, att samlas omkring hans ångestladda budskap i världen. Nog skulle han själv ha skrivit en bitande *dagssedel* över tillfället. Men när vi skildes hade vi samlat krafter till vidare tilltag, såg redan fram emot nästa möte och hade något att leva för, under tiden, i en

värld av krass materialism. Naturligtvis behöver Du inte oss men vi behöver fortfarande Dig. Du kan inte svika oss nu när Du är borta: Vi håller Dig i vårt minnes klor. Så grym kan kärlek vara. Men det visste Du redan: stora människor är inte sina egna — de tillhör mänskligheten. Jag lägger min lilla blombukett på Din grav — stora kransar får Du av regering och arbetarrörelsen och jag vill helst vara bland de många vanliga människorna. Och nu tar Ditt andra liv sin början.

"Han har väl broddar?"

av Anne Lidén

"Han har väl broddar?" undrade den gamla kvinnan från Renberget oroligt, när jag berättade om författaren Ivar Lopå Bastugatan i Stockholm. Jag hade beskrivit de runda kullerstenarna i den branta backen och hon levde sig in i berättelsen, försökte föreställa sig hans svårigheter om vintern. Tänk om han halkade och bröt benen? En sådan författare ville hon inte förlora, han måste leva länge. Hon hade stor respekt för hans arbete. — Att alltid kunna finna ord! Eftersom jag också bodde i Stockholm var hon övertygad om att jag kände Ivar Lo personligen. Och jag lovade högtidligt att framföra hennes oro. — Jag ska säga till honom att han ska köpa broddar, när jag möter honom i Stockholm.

Vi satt i Maja Olssons kök i Gideåskroken strax utanför Vilhelmina. Gården fick posten och byborna kom och hämtade

Lo var inte farlig, han hörde till dem. Han skrev om dem och förde deras talan.

En morgon blev det ett fasligt liv i gården, alla rusade omkring och klädde sig fina. De skulle in till Vilhelmina. — Så här tidigt?, undrade vi. Yrvaket glodde vi på den ojämna skaran, en bred och satt bonde, hans långa bror, en tjock dräng, den smidiga och raska Maja, de runda dötrama och så lilla sladdfickan med sin kamrat. Sist kom hundarna. — De ser för roliga ut, din familj, sade jag till K, som vände sig i sängen och somnade om. Vi satt vid morgonkaffet i köket några timmar senare, när hela folket kom tillbaka i triumf. Alla hade böcker i händerna. Stolt visade de upp försätsbladen med personliga dedikationer. Han har skrivit till mig också!, sade lilflickan. Vi hade missat årets begivenhet i Vilhelmina och verkligen betett oss som dumma, efterblivna Stockholmare. En ny matvaruaffär skulle invigas, en annorlunda mataffär med en bokhandel! Andlig och lekamlig spis skulle erbjudas samtidigt. De tio första kunderna skulle få en diktbok av Vilhelmina-rektorn med dedikationer, och familjen Olsson stod naturligtvis först!

Genom åren fortsatte Maja Olssons och mina diskussioner om Ivar Lo. K och jag gick skilda vägar, men jag höll kontakten med henne. Det skulle dröja över tio år innan jag kunde infria mitt löfte att framföra hälsningen från den gamla kvinnan på Renberget. 1985 fick jag träffa Ivar Lo för första gången i samband med att jag skulle skriva en bok om konstnären Sven Ljungberg i Ljungby. Han hade illustrerat Ivar Lo:s böcker i trettio år, ett samarbete som jag skulle dokumentera i min bok. Men jag hade haft Ivar Lo:s böcker som följelagare och stöd i många år, ända sedan ungdom-

men. Som många andra läste jag *Statarnoveller* först. *Kungsgatan* med Claes Bäckströms illustrationer grep mig. De andra böckerna gav hela tiden nya sidor och tankar. Orden dyker upp och lever med i minnet långt efter man läst dem.

I mitt arbete som bildlärare använder jag ofta noveller som ämne för illustrationsuppgifter, speciellt i sjunde årskursen. Högläsningen skapar ro och tankfyllighet, orden ger varje individ en egen chans till gestaltning. I många år läste jag novellen *Vid Hjulsta färja* och upptäckte med tiden hur novellens gestalter komprimerade livsfrågorna, tillvaros osäkerhet, uppbrottet, missnöjet med överheten, kollektivets styrka, manskollektivets och kvinnokollektivets skilda världar, tekniken och naturen. Allt i en enda liten novell, skenbart enkel och banal. Eleverna smakade på orden, nya och spännande, mumlade för sig själva: "Jag vånnar, — jag vånnar". Teckningarna avslöjade hur de tog ställning till livsfrågorna. De fick brottas med känsliga ämnen. Varför flyttar de till samma elände? Hur ritar man en orolig, gravid kvinna och en förlossning? Hur arbetar männen när de tillsammans räddar färjan i stormen?

Novellen om statarfamiljens flyttlass var aktuell. Folk flyr idag från eländet istället för att göra något åt det, precis som statarna gjorde. Från gamla löss till nya löss. Men i flyttningen finns ändå strömmar av ett hopp. Precis det som händer idag. Man flyr från storstadens knark och brottslighet och hoppas att förstäderna ska bli en idyll för barnen. Man flyttar från grannar som bråkar. Man flyr från äktenskapsgräl och från krig. För många elever var inte *Vid Hjulsta färja* historia, det var

realitet även om rekvisitan var annorlunda. Slutet i novellen, barnets födelse, tolkade många elever med bilder av en seger-baby som barnens kollektiva triumf!

Under åren försökte jag få kontakt med Ivar Lo för att visa elevernas teckningar, men förgäves. Han svarade aldrig och barnen började tro att han inte existerade. Men under intervjun med Ivar Lo och Sven Ljungberg smög jag fram en hög med teckningar. Båge blev förtjust. Och det fick komma med i boken såklart! När Ivar Lo vägrade bli fotograferad förklarade jag att eleverna måste ha bevis på hans existens. Eftersom han aldrig svarat på våra brev så var jag faktiskt tvungen att ha med en bild hem till dem. Fotot satte sedan rektorn upp på tavlan framför sig som minne av en förskolan. historisk händelse Vi gjorde en konstutställning med elevernas bilder tillsammans med fotot och Ivar Lo:s hälsning till eleverna. Det passade bra för snart skulle *Statarnoveller* komma ut i ny jubileumutgåva.

Intervjun med Ivar Lo inträffade en iskall decemberdag. Hela Stockholm var täckt av vit frost. Vi höll på hela eftermiddagen. Först mot kvällen när vi skulle vandra ner till restaurangen, fick jag tillfälle att föra mina hälsningar från Vilhelmina. — Du måste köpa broddar, sade jag uppfördrande. De är oroliga uppe i Malmomaj och Gideåkroken för att du ska halka här i backen och slå ihjäl dig. Du måste hinna skriva många fler böcker. Han tittade på mig och jag märkte att han tog deras oro på allvar. — Hälsa till Maja Olsson att jag ska köpa broddar, det har jag inte tänkt på förut. Ingen har sagt till mig. Det blev en minnesrik rolig arbetsdag hos Ivar Lo, jag fick mycket material till boken. Men en

helt skulle kompletteras. Strax före jul halkade Ivar Lo i backen och slog i bakhuvudet. Nästa gång hade han halkat i en affär, berättade han, så att halva kroppen hamnade utanför på trappan och huvudet inne i butiken. — Nu har jag köpt broddar!

Jag hade hållit mina löften till den gamla kvinnan från Malmomaj och Maja Olsson blev röd över det. Det var roligt att vara förmedlare mellan Ivar Lo och hans läsare. Mitt starkaste intryck av mötet med Ivar Lo i hans skrivriya var att det kändes lätt att andas, där rådde frid, frihet och tyst fantasi. Kanske kände han förtroende för mitt arbete. Han glädde sig mycket åt boken om Sven Ljungberg. Hela sista kapitlet skulle handla om samarbetet mellan dem. Jag ville sluta boken i en känsla av arbetsgemenskap och vänskap. När jag såg dem tillsammans märkte jag vilken oerhörd respekt Sven Ljungberg hade för Ivar Lo. Han var mycket ödmjuk inför den över tio år äldre författarkollegan. Jag förstod att det varit en ära för Sven Ljungberg att få efterträda X:et som illustratör.

Sommaren 1957 träffades Ivar Lo och Sven Ljungberg på Öland. Ivar Lo och Sara Lidman hyrde sommarhus i närheten av Svens sommarateljé. Ann-Margret Dahlquist-Ljungberg och Sara Lidman umgicks. En dag visade Ann-Margret Sven Ljungbergs illustrationer i nyttgåvan av Pär Lagerkvists *Gäst hos verkligheten* för Sara. Hon blev mycket förtjust och visade den för Ivar. Svens trägravviter gjorde starkt intryck på honom. Han hade funnit den rätta illustratören till nyttgåvan av *Statarna* som skulle komma till hans sextioårsdag! Efter *Statarna* 1961 kom sedan *Under de gröna ekarna i Sörmland* 1976, *Furstarna* 1979, *Ordets makt* 1982 samt

Sven Ljungberg, Ur "Statarna" 1961. Ivar reste runt med Sven i sin barndoms bygd, bl a till Ösmo kyrka.

omslag till de olika utgåvorna av den självbiografiska sviten och passionserien. Nu har deras nära samarbete fått sitt naturliga slut, men vi kan glädjas åt dryga 130 trägravyrer och cirka 30 bokomslag.

Genom arbetet med Sven Ljungberg kom jag att möta Ivar Lo flera gånger och fick även en annan roll än förmedlarens. Han läste vad jag skrivit om medeltida träskulptörer och skrev positivt om det. Ivar Lo uppmuntrade mig att fortsätta mina studier om den medeltida konsten. Trots det sade han vända gång vi träffades på något galleri: — Akta dig för det akademiska, det är livsfarligt! De orden ringer i mina öron varje dag. När jag berättade om mitt intresse för vikingakungen Olav Haraldsson, Olav den helige i Snorre Sturlassons konungasagor, blev han oerhört intresserad. — Det är en av de mest fascinerande personligheterna i Nordens historia. Jag har själv sett hans skepp, sade han hemlighetsfullt. Jag blev väldigt nyfiken. Och då berättade han om hur han första gången mötte havet.

Vid fem års ålder fick han följa med ut i viken med en roddbåt. Långt ner på bottnen såg han resterna av ett skepp, ett vrak. Det var Olav den heliges skepp, fick han höra. Det var nära tusen år gammalt. Helgonkungen hade stigit i land där och skeppet hade blivit kvar och så småningom sjunkit till botten. Ivar Lo berättade om gamla helgonlegenden så levande att jag förundrade mig om bakåt i tiden. Det förundrade mig att hans tidiga barndomsupplevelser varit så starka. — Hittar jag något om Olav den helige ska jag skicka dig det, lovade han mig. Hans entusiastiska uppmuntran betydde mycket för mig. Det var bara Sven Ljungberg som undra-

de, varför den där gamle Sankt Olav kunde vara så intressant. Det var väl egentligen Svens och Ivar Lo:s samarbete jag skrev om?

— Stora konstnärer kommer alltid i beröring med religion och erotik. Det sinnliga och det högtidliga hör ihop, påpekade Ivar Lo om Sven Ljungbergs konst. — Det erotiska står mycket nära det sublima. Det kan ju också sägas om Ivar Lo:s eget författarskap. Han kan beskriva en vision mycket konkret och realistiskt, men grundmotivet är ändå visionärt. Realismen är ju inget kalkerpapper på verkligheten. En schablonuppfattning bland akademiker är att han är tråkig, att han söker medlidande och att han är fyrkantig. Jag undrar alltid om de verkligen har läst honom. Eller sätter de på andra sorts glasögon när de tar fram hans böcker? — Visionär? Ivar Lo? Skrattar de till när man nämner exempelvis någon intensiv skildring ur Pubertet. Men hur kan han skriva så utan att drivas av en stark vision? Många visionärer beskriver sina uppenbarelser detaljrikt och konkret, det andliga är inte nödvändigtvis luddigt och abstrakt.

På Ivar Lo:s begravning i Maria Magdalena kyrka sjöng vi *Den blomstertid nu kommer*, men de flesta kunde bara första versens text. Några få röster blandade sig med orgelbruset i den andra versen. Och jag tänkte hela tiden på vad Ivar Lo sagt om Sven Ljungbergs gravyrer till novellen *Häxorna i Mora*: — Det allra vackraste han har gjort är den bedjande kvinnan på knä vid stranden där skogen speglar sig i dödsbålet som ringlar sig upp mot himlen. Den detaljen hade etsat sig fast i hans minne.

Sven Ljungberg, Trägravyr ur "Under de gröna ekarna i Sörmland" 1976.

En stol åt Ivar

Av Håkan Ågren

Har inte ni också märkt att döden lägger till någonting nytt? Frågan är, om det inte är livets marginaler som framträder? Så har det varit när några av de gamla i min släkt har dött, och så är det nu med Ivar Lo. Han tillhörde min uppväxt. Ett par av hans böcker fanns i vår bokhylla, liksom i många andra bokhyllor i trakten, hos skogsarbetare och småbrukarfamiljer. Flera av romanerna kom från boklädornas inropade på någon auktion eller hade förmedlats av något Fib-ombud, som plötsligt stod där ute på gårdsplanen. Ombuden hade kommit cyklande. I bokhyllan i vardagsrummet fanns också böcker av Moa Martinsson, Jan Fridegård, Folke Fridell, Alexander Dumas och någon Sigge Stark. (Det var visst *Guldungen*. Den var inte bara romantisk. Den handlade ju om en häst också, och var lite spännande och höjde sig därmed ett snäpp över den andra dyngan, ansåg farsan). På andra sidan väggen med bokhyllan rann en bäck. Längre söderut i landet skulle den troligen ha gällt som å. Nu läste vi förstas inte enbart. Vi ägnade också köpiöst mycket tid åt att till exempel förbereda nya världsrekord i höjd-

hopp, eller att försöka få in en fotboll i ett mål (av hässjevirke). Men *dessutom* läste vi, ibland hela helger. Det slutade ofta med en viss sorts huvudvärk. Ivar Lo Johansson rådde för en viss del av den där huvudvärken. Hans tonfall var hans, men samtidigt var det också vårt. Författaröverklass som "steg ned" till underklass annonserade däremot omedelbart sitt ursprung, inte minst genom detta nedstigande. Ivar Lo var själv folk, och vågade därför även kritisera inåt. Hans solidaritet var uppenbar, men han kröp därför inte för "arbetarrörelsen". Tvärtom. Författare som försöker "stiga ned" lyckas däremot sällan. Det blir medkänsla och patos istället för solidaritet och levande litteratur. Det blir helt enkelt för mycket "u-hjälp".

Allt sedan denna barndom och ungdom, fylld med höjdhopps och fotboll, Ivar Lo och Rekord Magasinet, har jag emellertid mått illa av uttryck som "kulturell utarmning" och "torftig miljö" när de dumdrygt droppats uppifrån och ned.

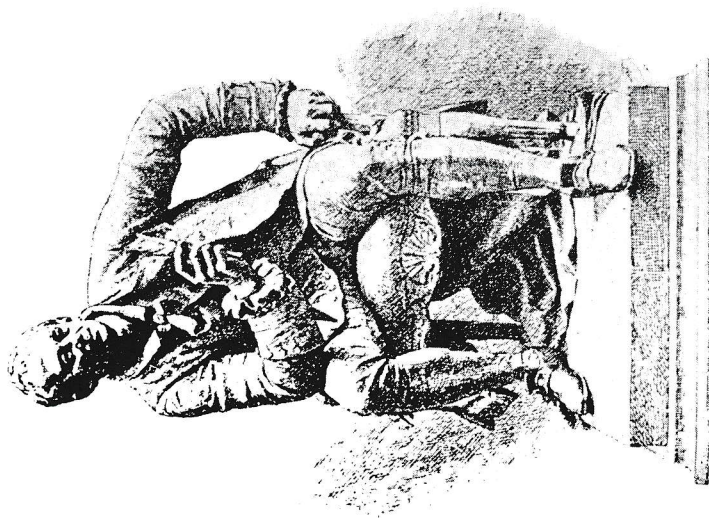
Det är alltför uppenbart att uttryckets bärare vanligtvis tror att det krävs fyra

handkunna få oss att fundera över arbetarrörelsen och kulturen. Hos den läsande och diskuterande polinikern Gunnar Sträng (den förra agitatorn) lever något kvar, som i senare politikergenerationer tycks helt utdött; en insikt om kulturfrågans betydelse (eller också är de mycket väl medvetna om detta, och just därför fientliga eller "ointresserade"); "Vi håller väl den här platsen åt Ivar? Längre bort i historien avtecknar sig läsande och skrivande gestalter som Fredrik Ström, Kata Dalström och Fabian Månsson. Går man tillbaka till denna tradition blir kulturen inte bara gamering och påhäng. Inte blir det då heller bara ett varmt andetag eller en intellektuell klapp på huvudet som riskerar att gå förlorat bland nedläggningsshotade bibliotek och välmenande "kulturinformatörer". I kulturfrågan bryts ytterst frågan om makten i samhället och därmed naturligtvis frågan om den levande demokratins möjligheter. Den insikten fanns hos Kata Dalström och Fredrik Ström. Delar vi denna syn, blir det förstås av största vikt, inte minst för vår egen skull, att vi även nu, efter onsdagen den 11 april, fortsätter att "hålla en stol åt Ivar".

skolväggar, kateder och statligt godkännande, betyg eller guldstjärnor, för att man skall kunna tala om "bildning". Det är den verkliga inbilskheten. Naturligtvis rynkar dessa "kulturella" på näsan åt Ivar Lo, ser inte hans humor, språkets skönhet eller något av enkelhetens hisnande djup. De kommer ju från ett helt annat land än Ivar Lo, fast de också är födda i Sverige. Redan den irritation och språkliga klåda som de ibland visat upp när de på senare år har skrivit om Ivar Lo och realismen (naturligtvis draperat i ett yttre sken av erkännande och beröm) visar att vi inte alls bor i något jämlikhetens folkhem. Fast just nu hissar och berömmar förstås alla. Det håller väl i sig tills det värsta kalldraget efter döden har lagt sig, för den här gången.

Döden ger livet marginalerna. För ett par år sedan var jag med när Ivar Lo-priset delades ut till Ove Allansson. Två stolar längre bort på samma bänkrad satte sig Gunnar Sträng. Han böjde sig fram och sa: — Vi håller väl den här platsen åt Ivar? Nu satte sig Ivar Lo Johansson inte där. När han kom beredde man plats åt honom på första bänkraden. Händelsen skulle efter-

Fortsättning på samtalet

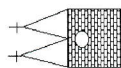

Diderot. Staty i Paris av Gautherin.

I nummer 3/1989 av Förr och Nu skrev Lars Andrée i en lång essä om Denis Diderot: "Få författare har lika medvetet som Diderot undersökt det upproriska tänkandets möjligheter och de organiska samband som finns mellan politik, estetik och etik." Nu presenteras, oss veterligt för första gången på svenska, *Fortsättning på samtalet* där Diderot fullföljer resonemang han påbörjat i *D'Alemberts dröm*. Men först ett utdrag ur en fortlöpande brevväxling mellan Svante Svensson och Lars Andrée om bl a Denis Diderot.

Förnuftet i vår tid

Marianne och Lars!

Vårt projekt är på tvärs med tiden. Varför skall en fysiker i Uppsala använda sin pidginfranska till att börja översätta en klassisk text av Diderot? Och utlämna sig själv till den mest hämningslösa kriorättning från en filosofilärare och en svensk lektor vid universitetet i Strasbourg. Vanligtvis utlämnar man sig inte till sådant. Men bildning är nu en gång något annat än det trams som de vanliga kultursidorna serverar. Därför är Diderot nödvändig att läsa noggrant i vår tid av amatörer som jag.

Universitetsbiblioteket här i Uppsala innehåller antagligen cirka fem miljoner böcker. Om man antar att en intresserad människa skulle kunna tillgodogöra sig innehållet i en bok om dagen kommer han eller hon att orka med sisådär tio tusen böcker under hela sitt liv! All bildning består sedan lång tid tillbaka — det gällde redan för Diderot — av skärvor. Jag behåskar själv inte ens mitt eget specialfack inom fysiken. Kan-ske hinna jag i bästa fall orientera mig om 5% av de artiklar som där årligen produceras.

Allt verkligt djupt vetande är sålunda specialiserat. Vi har bara en begränsad — delvis slumpartad — kunskap om litteraturen. Därför är det desto nödvändigare att kunna uppträda som medveten amatör. Vi kan ta exemplet franska språket, som för oss svenskar är ett specialområde. Marianne har ägnat årtal av sitt liv åt att tränga in i franskans alla ord och grammatikaliska vändningar. Ändå finns det skrymslen som jag som *amatör* behåskar och som Marianne är okunnig om. I mitt liv sysslar jag mycket med ett stort antal ord som vanne (ventil) eller faiseau d'electrons (elektronstråle). För Marianne saknar antagligen dessa ord *intellektuell* laddning. Men i mitt arbete i Frankrike är denna *ordens* laddning avgörande. Pidgingrammatiken är däre-mot användbar i praktiskt umgänge. Å andra sidan har ett

ämne som fysik inte någon *mening* i sig själv. Denna mening ligger helt i ämnets sociala sammanhang. Och där är alla medborgare — *amatörerna* — på jämställd fot med specialisterna.

Hur löjliga är inte de smårädda skribenter som i likhet med Gellerfelt på SvD:s kultursida ständigt måste skriva nedsättande om "obildningen" hos dem som inte läst samma böcker som de själva! Hur begränsad deras erfarenhet och insikt om vår tids intellektuella äventyr!

Alltså både specialist och amatör. Jag vill hellre riskera att få småfel rättade än att som *fysiker och som medborgare* sluta arbeta med de klassiska texterna. Inte fan kan jag lämna dem åt specialisterna i franska språket. Vad vet de om den franska vetenskapen? Vad känner de till om hur Diderots naturuppfattning verkar i dagens vetenskap? Vanligtvis inte ett dugg. En professor i franska språket upplyste mig en gång om att det inte skulle finnas något om Sverige i Diderots Encyklopedi. En liten koll visade att hon hade fel. Hon visste för litet om svensk vetenskap på sjuttonhundratalet. Bildad i franska, amatör på vetenskap.

Jag bestämde mig för att börja med den här översättningen när jag, efter att ha stavat mig igenom Diderots dialoger på originalspråket, fick tag på den lilla volym som utgavs 1942 på Tidens förlag och som bär titeln *Tre dialoger från upplysningstidens Frankrike*. Översättare var G. Åman-Nilsson. Annars är ju *Rameaus brorson* det verk som är mest spritt på kurser och seminarier i Sverige. Men i denna volym fanns både *Samtal mellan Diderot och d'Alembert* och *d'Alemberts dröm*, dessa båda spännande verk där Diderot kritiserar den mekanistiska världsåskådningen och lägger fram sin världsbild. Denna volym saknar dock *Fortsättning på samtalet*. Utgivaren förklarar varför i sin inledning:

Rêve d'Alembert har ett slags appendix (...) Det samtal som utspinner sig har Diderot förklarligt nog, givet formen av en särskild dialog med titeln *Suite de l'entretien*. Denna korta "Fortsättning på samtalet" har jag icke medtagit i översättningen. I fråga om innehållet har den inget nödvändigt

sammanhang med *d'Alemberts dröm* och den *saknar alldeles den högre flykt som utmärker denna* (min kurs SS); den rör sig uteslutande om problem på det sexuella området.

Man kan fundera på detta. Åman-Nilsson visar i sina kommentarer till de övriga dialogerna att han varken var fackidiot som översättare eller någon inskränkt dumskalle. Han hade tidigare översatt Byron, Montaigne, Rousseau och den berömda skriften *Traktat om toleransen*. Han visar i sin inledning till skriften 1942 att han var ovanligt fräsig. Ändå har han skrivit dessa orimliga rader. *Fortsättning på samtalet* är ju den logiska följden av *d'Alemberts dröm*. Nämligen den där frågan om arternas föränderlighet och moralens förhållande till förnuftet diskuteras. Och Diderot väljer förstås att ta upp ett för tiden omöjligt fall: Vikten av att onanera. Kul fråga som Jan Guillou skulle säga.

Jag misstänker att Åman-Nilsson skrev politiskt taktiskt. Att 1941 arbeta för Tidens förlag med att översätta Diderot borde ha varit en politisk handling, av samma slag som Rudolf Zeitlers arbete, från samma tid, om Albrecht Dürer. Ett rimligt sätt att tolka Åman-Nilssons yttrande är att han ville använda Diderot för att hävda de demokratiska idealen. Runddiskussionen skulle då stöta eventuella kristna demokrater. Herregud, fortfarande i min biologibok 1961 kunde man läsa om onani:

Den som är fullt upptagen med fritidssysselsättningar och hobbies som fotboll, foto och schack märker mindre av de här problemen.

Detta om Åman-Nilsson, som f.ö. skall avtackas för sin översättning från 1942. Vad vi har gjort är ju att göra färdigt hans arbete. *d'Alembertdialogerna* bildar ju en enhet! Utan *Fortsättning på samtalet* blir det en torso. Diderots förnuftiga samtal mellan amatörer inbegriper allt: vetenskapen, världsbilden, moralen, livet, kärleken och döden. Men Diderots förnuft var ju av långt mer komplext och framåtsträvande slag än de flesta samtida upplysningsfilosofers. Han var varken mekanistisk eller romantiker. Han är på sitt sätt den första nittonhundratalsmänniskan. Han

arbetade intensivt med frågor om orsak och verkan och om hur vetenskapen skulle kunna angripa de komplexa fenomen som Newtonmekaniken lämnade därhän. Alltså biologiska system, moln, väder och annat. Och han blandar hänsynslöst in moralen i det vetenskapliga och han vägrar att vara träaktig. Den avancerade diskussion om determinism och om orsak och verkan som finns i *Jakob Fatalisten* kan man nog diskutera i all framtid. Den uppfattning om livets och arternas uppkomst som finns i d'Alembert-dialogerna håller vi först nu på att undersöka.

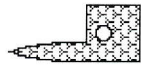
Diderot är inte fackman utan amatör. Just därför ställer han inte de rätta — utan de intressanta frågorna. I fråga om världsbilden kan han inte ge Newton primat eftersom han inte kan acceptera en världsbild som inte innehåller en tolkning av människan själv. Och det är detta som gör honom modern, som gör att den store kemisten Ilya Prigogine — som i vårt sekel vetenskapligt utrett frågorna om ordning och kaos, frågorna om de biologiska komplexa systemens möjlighet — ständigt hänvisar till just Diderot.

d'Alembert-dialogerna prövar förnufts möjligheter. Inte ett begränsat förnuft utan det intellekt som söker tolka en komplex värld just som komplex. En värld där vetenskap och moral hänger samman, inte enkelt som i kärnkraftsdebatten, utan eftertänksamt som hos doktor Borden. Eftersom ingen *kan* vara specialist på denna totalitet återstår det resonerande samtalet mellan amatörer. Jag föreslår att vi fortsätter detta samtal, trots att den verkliga Mademoiselle de l'Espinasse, alltså inte den som förekommer i dialogen, ville att Diderot skulle bränna den samma. Han lovade förstås att göra så och handlade tvärtom.

Svante Svensson

Svar till Svante Svenssons Förnuftet i vår tid

Svante och Margareta!

Sopgubbarna strejkade här i Strasbourg förra veckan. Nu har de återgått till arbetet och börjat tömma tunnorna som vanligt igen. Men förra veckans sopor ligger kvar i stora högar på trottoarerna. Att ta bort dem vore strejkbryteri.

Principhögar.

Översättningen är färdig och texten finns för tryck. Nog kunde vi ibland uppleva en viss hopplös glädje när vinagelför fysikerns utkast och därav den "hämningslösa kriorättningen". Men resultatet blev ju en korrekt fortsättning på samtalet om Diderot.

Minns att för nu ett år sedan stod Svante här i vardagsrummet med Diderots *Fortsättning på samtalet i näven* och slog på måfå upp en sida. Vi skulle få höra om det goda runkandets välsignelser. Men med Diderot är man aldrig helt säker. När vi långsamt överförde texten till svenska visade sig avsnittet innehålla en plädering för det sunda tidelaget.

Margareta grymtade;

Svante skrymtade:

Onani — tidelag — avel!

Bockfotsvarelser!

Någon replik senare låter Diderot Mademoiselle de l'Espinasse säga:

— Håll upp, jag kom just att tänka på en invändning; era bockfotsvarelser skulle vara liderliga varelser.

Mademoiselle de l'Espinasse känner sig omedelbart hotad och vi ser alltså redan i den här illa texten hur Diderot via enkla frågor driver sina tankar vidare till den punkt där de slår över i sin motsats och upphäver sig själva. I samma ögonblick som vi skapar varelser till vår avbild så kommer dessa att ta upp kampen mot oss.

När jag via breven och i tankarna följer de argument Svante de senaste åren utvecklat i anslutning till Diderot så slås jag av hur lika men ändå olika vi läser honom.

I ett av sina brev från i år, vagt daterat : "Men nu är kl 17.00 den 15 januari förbi", skriver Svante:

"Det som gör alltihop så spännande är en ny utvecklingslinje inom datatekniken, där man funnit att de s k parallellmaskinerna, uppvisar egenskaper som gör dem mycket lika ett neuralt nätverk, dvs den typ av koppling som nervcellerna har i vår hjärna. Om man drar ut linjerna kan man i framtiden ana konturerna till naturvetenskapliga svar på frågan om hur förnuft, intuition, medvetande och annat uppstår. Och på vilken nivå detta svar skall sökas. Till en av lustigheterna i sammanhanget hör att teorin för dessa maskiner råkar vara isomorf med teorin för vissa magnetiska material. Så många magnetforskare sysslar numera med luddigare frågor om medvetande etc. Bara därför att de tränats i årtal att behärska de lämpliga ekvationerna! Jag undrar om inte Diderot skulle tyckt alltihop vara kul? Jag berättade om detta för Thorild Dalquist, filosofen, som brukar äta lunch på matematikums restaurang. Förvisso kommer en realiserad La Mettrie-maskin att orsaka debatt. Är det verklig intelligens det är fråga om? Är i fall av nekande svar mänsklig intelligens verklig."

Från den här utgångspunkten är det viktigt att komma ihåg att Diderot i sina teorier är helt öppen för sådant som hos t ex Immanuel Kant och markis de Sade och många senare tiders naturvetare är absolut förbjudet: spelet mellan förnuft och känsla, tanke och moral. Diderot växlar hela tiden ståndpunkt från det förnuftiga till det moraliska och tvärtom. Det är inte utan att man skulle kunna föreställa sig den stillsamt eftertänksamme Thorild föra handen till hakan och med Diderot eller hellre Mademoiselle de L'Espinasse invända:

— Håll upp, dina artificiella intelligenser kommer att vara liderliga varelser och deras moral kan ingen garantera.

Förnuft, intuition och medvetande är helt säkert sammankopplade med moral, känsla och förmåga att fälla omdömen. Frågan blir då vad vi skapar när vi tror oss skapa artificiell intelligens utan moral och därmed utan förmåga formulera politiska alternativ. Blir dessa skapelser våra visa härskare eller våra kunniga slavar? Det är ju faktiskt någonting annat än avancerade räknemaskiner vi har tänkt oss. Om det är medvetandet vi är ute efter så får vi räkna med att det skapade, om det blir någorlunda självständigt, också tar upp kampen mot oss.

Svante skriver helt riktigt att Diderot inte accepterade en världsbild som inte innehöll en tolkning av människan själv. Men Diderot är mer komplicerad än så.

Bordeu säger i dialogen: "Ingenting som är kan vara mot naturen eller utanför naturen." Diderot hävdar att det inte finns någonting hos människan som är naturligt eftersom allt är förvärvat, historiskt, socialt och alltså förkonstling; eller på ett annat ställe samma tanke ännu lite tydligare: ingenting hos människan är naturgivet men allt mänskligt har sitt ursprung i naturen. Utan att betrakta djuren som levande maskiner vägrade Diderot konsekvent att tro att deras beteenden skulle kunna lära oss något väsentligt om den mänskliga moralen.

Diderot tänker sig inte en gradvis övergång mellan arterna där människan skulle utgöra dess krona och krön. Människan står tvärtom för någonting helt nytt och skilt från allt annat.

Det finns i Diderots texter en märkvärdig kraft vilket gör att dessa fortfarande griper tag i oss. När Sven Delblanc med slavskeppet Speranza monterar upp en modern parabol över upplysningstidens tänkande så väljer han Voltaire som antagonist, inte Diderot, .

I den nutida bilden av upplysningstiden framstår Voltaire som en mer typisk gestalt än Diderot som förmodligen hade förorsakat romanprojektets förtidiga haveri. Men redan mellan berättelsen Zadig och den 10 år senare skrivna Candide kan vi se hur Voltaires tänkande utvecklas. Ödet (la providence) är inte längre lika entydigt inskrivet i Guds bok. Och i Diderots Jakob Fatalisten blir människan en varelse som oberoende av ödet kämpar med sitt liv.

Det märkliga är att Diderot ännu, mer än 200 år efter sin död, befinner sig i gränslandet till vad som är politiskt möjligt att tänka, vilket visar att vi är många som är på tvärs med tiden.

Bland undrar jag om inte...

Läste ni DN torsdag den 19 april...

Av de 128 artiklar som privatpersoner skickade till DN:s debattredaktion i november 1989 refuserades 127, förmodligen olästa och med motiveringen: "Platsbyst." En antogs. Förmodligen av misstag. Av 51 publicerade artiklar hade 27 beställts av redaktionen och i 43 fall hade redaktionen haft direkt kontakt med skribenten före inläggets publicering.

Budskapet i artikeln är entydigt.

Siffrornas språk är tydligt.

Ingen får röra vid dessa 127 artiklar.

Principrufsar!

Den "öppna och fria debatten" i DN är hårt, rutinmässigt och ensidigt styrd. Det är inte lönt mödan för utomstående att försöka tränga in i den

vänkretsen. Med dessa siffror förstår vi bättre bakgrunden till den kampanj som massmedia samma månad lät brisera mot de svenska läraryrarna i strejk. Det enda att bli förvånad över är att det faktiskt fanns 128 personer som fortfarande hyste en viss förhoppning.

Tack och lov för Diderot!

Förvisso är Diderot modern och samtida men för mig är det inte så noga med vem som var först med en tanke. Inom naturvetenskapen kan man få nobelpris för att man är först men inte ens där är det ett entydigt fenomen. Ofta nog är det både en och två forskare som samtidigt och på olika håll gör likartade upptäckter och inom humanvetenskaperna är uppgiften på sätt och vis helt akademisk. När man väl funnit en tanke formulerad visar det sig ofta att den har föregångare och att man kan spåra den nedåt genom seklerna. Darwin sägs vara först men redan Diderot formulerade problemet när han frågade sig om djuren alltid varit vad de är; han ställde alltså frågan om arternas utveckling 100 år före Darwin. Det är som Diderot säger: de längesedan döda plagierar alltid de levande på det mest hutlösa sätt.

Det finns i litteraturen om Diderot en systematiserad felläsning. I kommentarer till *Fortsättning på samtalet* uttrycks den så att Diderot där menar att vissa handlingar är moraliskt indifferentia eller att de saknar moraliskt värde. Så är inte fallet. Läser vi dialogen nära så ser vi att moralen hela tiden finns med och att den utgör själva grundvalen för resonemanget. Varje påbörjad tanke utmynnar i en moralisk betraktelse. Också omoraliska och abnorma handlingar är naturliga.

Lars Andrée

Strasbourg, onsdag 90-06-12 05.27

Fortsättning på samtalet

av Denis Diderot

PERSONER:

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE, BORDEU

Klockan två återkom doktorn. D'Alembert hade gått ut för att äta middag och doktorn fann sig vara på tu man hand med Mademoiselle de l'Espinasse. Det serverades. De samtalade om ganska likgiltiga ting ända fram till desserten, men när tjänarna hade avlägsnat sig sade Mademoiselle de l'Espinasse till doktorn:

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Seså, doktorn, drick ett glas malaga, och sedan skall ni svara mig på en fråga som jag funderat på hundra gånger och som jag inte skulle våga ställa till någon annan än er.

BORDEU

Den är utmärkt denna malaga... Och er fråga?

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Vad anser ni om artblandning?

BORDEU

Sanna mina ord. Frågan är också bra. Jag anser att människorna har fäst stort avseende vid fortplantningsakten, och att de har haft rätt; men jag är missnöjd med lagarna, både de civila och de religiösa.

MADemoisELLE DE L'ESPINASSE

Och vad har ni att invända mot dem?

BORDEU

Att man har gjort dem utan rättvisa, utan syfte och utan någon hänsyn till sakernas natur

och till allmännyttan.

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Försök förklara er.

BORDEU

Det är också min avsikt... Men vänta... (Han tittar på sin klocka.) Jag har ännu en dryg timme att ge er. Jag skall vara snabb så hinner vi. Vi är ensamma, ni är inte någon sipp kvinna, ni skall inte tro att jag vill brista i den respekt jag är skyldig er; och vilket det omdöme än blir som mina idéer leder er att fälla, hoppas jag från min sida att ni inte skall dra några slutsatser beträffande min hederliga vandel.

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Jag försäkrar er, men er början förgar mig.

BORDEU

I så fall, låt oss byta ämne.

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE

Nej, nej! Fortsätt er tankegång. En av era vänner, som letade efter makar åt oss, åt mig och mina två systrar, gav en sylfid åt den yngsta, en stor bebådelseängel åt den äldsta och åt mig gav han en lärjunge till Diogenes. Han kände oss väl alla tre¹. Men, doktor, beslöjat, en aning beslöjat.

BORDEU

Det säger sig självt, så vitt ämnet och min ställning medger det.

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Det kommer inte att kosta er mycket... Men här är ert kaffe. Drick ert kaffe.

BORDEU (efter att ha druckit sitt kaffe)
Er fråga är fysikalisk, moralisk och poetisk.

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Poetisk!

BORDEU
Otvivelaktigt; konsten att skapa varelser som inte är, och skapa dem som imitationer av dem som existerar, är i sanning poesi. Tillåt mig denna gång att citera Horatius i stället för Hippokrates. Denne poet, eller versmakare, säger på något ställe: Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci². Den främsta meriten är att ha förenat nyttan med behaget. Det fullkomliga består i att försona dessa två saker. Den både nyttiga och behagliga gåmngen bör inta första platsen i den estetiska ordningen; vi kan inte

förvägra nyttan andra platsen; tredje platsen skall vikas för behaget och vi skall förvisa till sista plats det som varken ger nytta eller nöje.

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Hittills har jag kunnat hålla med er utan att rodna. Vart leder oss detta?

BORDEU

Ni får se. Fröken, skulle ni kunna säga mig vilken fördel eller vilket nöje kyskheter och sträng avhållsamhet ger, det må gälla den enskilda individen eller samhället.

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Sannerligen, ingen.

BORDEU

Alltså, trots de storartade hyllningar som fanatismen har slösat på dessa saker, trots de civila lagar som skyddar dem, utesluter vi dem ur katalogen över dygder och vi skall medge att det inte finns något så barnsligt, så löjligt, så absurt, så skadligt, så föraktligt, ingenting värre, om vi ser bort från det positivt onda, som dessa två sällsynta egenskaper...³

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Det kan vi vara ense om.

BORDEU

Ta er i akt, jag förvarnar er, strax skall ni rygga tillbaka.

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Vi ryggar aldrig tillbaka.

BORDEU
Och de handlingar som man begår i ensamhet?

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Vadförslag?

BORDEU
Jo, de förmöjer åtminstone den enskilda individen, och vår princip är falsk, eller...

MADemoISELLE DE L'ESPINASSE
Vad säger ni doktor...!

BORDEU
Jo, fröken, jo, och av det skälet att de är så likgiltiga och att de inte är så sterila. Det är

ett behov, och när man inte har tvingats dit av behovet är det alltid skönt. Jag vill att man mår bra, jag önskar det absolut, förstår ni? Jag fördömer varje överdrift, men i ett samhälle som vårt finns det hundra förnuftiga överväganden mot ett, utan att inräkna driften och de olycksbringande konsekvenserna av sträng avhållsamhet, speciellt för unga personer; den lilla smulan lycka, den fruktan bland männen för en brännande ånger, hos kvinnorna för vanäran, som tvingar en olycklig varelse, som förgås av längtan och leda, en stackars sate som inte vet vem han skall vända sig till, att uppföra sig som en cyniker. Caton, som sade till en yngling som just var i färd med att gå in till en kurtisan: "Mod gosse", skulle han säga honom samma sak idag? Om han däremot överraskade den unge mannen, ensam, tog honom på bar gärning, skulle han då inte tillägga: Detta är bättre än att fördärva nästans hustru eller att blottställa sin heder och sin hälsa...? Kort och gott, eftersom omständigheterna berövar mig den största lycka som man kan föreställa sig, nämligen den att blanda mina sinnen med en väninas sinnen, en väninna som mitt hjärta har valt, min berusning med hennes berusning, min själ med hennes själ, och reproducera mig i henne och med henne; skulle jag, för att jag inte kan helga mitt handlingssätt med nyttans insegel, neka mig ett oundgängligt och ljuvligt ögonblick! Man låter åderlåta sig när man är full av blod; och vad spelar då utseendet på den överflödiga kroppsvätskan för roll, eller dess färg, eller sättet varpå man gör sig kvitt den? Den är lika överflödigt i den ena opassligheten som i den andra; och om den när den pumpats tillbaka från sina reservoarer och fördelats i hela maskinen evakueras genom ett annat rör, som är längre och mera riskfyllt och farligt, skulle den därför vara mindre förlorad? Naturen tål inget onödigt; och varför skulle jag vara brottslig när jag hjälper den, då den genom föga tvektiga symptom ropar på min hjälp? Låt oss aldrig provocera den, men låt oss ge den ett handtag vid tillfälle; i vägran och sysslöshet ser jag bara dumhet och förlorat nöje. Lev anständigt säger man, överansträng er. Jag hör vad ni säger: att jag berövar mig ett nöje, att jag anstränger mig för att skjuta ifrån mig ett annat nöje. Bra tänkt!

MADemoiselle de l'ESPINASSE

Det är då ingen lära att förkunna för barn.

BORDEU

Inte för andra heller. Tillåter ni mig ändå att göra ett antagande? Ni har en lydig dotter, alltför lydig, oskyldig, alltför oskyldig; hon är i den åldern då driften utvecklas. Hennes huvud är i olag, naturen hjälper henne inte alls. Ni kallar på mig. Jag upptäcker plötsligt att alla de symptom som uppträder härifrån ett överskott på och ett kvarhållande av könsvätskor; jag meddelar er att hon hotas av en nervsjukdom som är lätt att förutse och som ibland är omöjlig att bota; jag antyder för er hur den kureras. Vad skulle ni göra?

MADemoiselle de l'ESPINASSE

I sanning, jag tror... Men detta kan knappast inträffa...

"Han gav sig till att skrika: - Mo... mord... mo... mord..." Anonymt kopparstick ur Diderots Jakob Fatalisten, upplagan Paris, Leprieur, a n V.

BORDEU

Ni misstar er; detta är inte sällsynt; och det skulle vara vanligt om inte sedeslösheten förhindrade det. Hur som helst skulle man trampa på all anständighet, dra på sig misstankar av de mest tveklaktiga slag och begå ett kränkande brott mot samhället om man spred dessa principer. Ni drömmer.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ja, jag tvekade att fråga er om det någonsin har hänt att ni haft ett sådant förtroende att ge till mödrar?

BORDEU

Visst.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Och hur har dessa mödrar reagerat?

BORDEU

Alla har utan undantag reagerat bra; på ett förnuftigt sätt... Jag skulle inte ta av mig hatten på gatan för någon som misstänktes praktisera min doktrin; det skulle räcka för mig att man kallade honom ärelös. Men vi samtalade utan vittnen och utan risk för följd; och jag säger er angående min filosofi detsamma som Diogenes helt naken sade till en ung och kysk atenare mot vilken han förberedde sig att slåss: "Min son, frukta intet, jag är inte så elak som den där."

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE (medan hon håller för ögonen)

Doktorn, jag ser er komma fram, och jag slår vad...

BORDEU

Jag slår inte vad, ni skulle vinna. Jo, fröken, detta är min åsikt.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Hurså! Vare sig man stänger in sig i sin arts inhägnad eller lämnar den?

BORDEU

Så är det.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ni är ett monster.

BORDEU

Det är jag inte, det är antingen naturen eller samhället som är det. Hör på, fröken, jag

låter mig knappast imponeras av några ord och jag uttrycker mig desto mer fritt som jag är ärlig och som mina seders renhet inte tillåter något annat sätt att se på saken. Jag skall således fråga er; av två handlingar som båda är lika begränsade till vållusten, som bara kan ge nöje utan nytta, men av vilka den ena bara ger vållust till den som utför den och den andra delar vållusten med en liknande varelse, manlig eller kvinnlig, ty könet, inte ens utnyttjandet av könet spelar härvid någon roll, av dessa två handlingar, till vilkens förmån kommer det sunda förnuftet att uttala sig?

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Sådana frågor är för sublima för mig.

BORDEU

Ah! Efter att ha varit man under fyrtio minuter, sätter ni nu på er nunnemössan och underkjolarna igen och blir åter kvinna. Som ni vill. Nåväl, då måste man behandla er som en sådan. Som det passar... Inte längre ett ord om Madame du Barry⁴. Ni ser, allt ordnar sig. Man trodde att hovet skulle bli upp- och ner- och nervant. Husbonden har handlat förståndigt. Omne tulit punctum. Han har behållit kvinnan som gav honom nöje och ministern som är nyttig för honom... Men ni hör inte på mig... Vad tänker ni på?

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Jag tänker på de kombinationer som tycks mig vara mot naturen.

BORDEU

Inget som är kan vara mot naturen eller utanför naturen. Jag undantar inte ens kyskheten eller den frivilliga avhållsamheten, som skulle vara de främsta brotten mot naturen, om man kunde synda mot naturen, och som skulle vara de främsta brotten mot de samhälleliga lagarna i ett land där man vägede handlingarna på en annan väg än fanatismens och fördomarnas.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Jag återkommer till era fördömda slutledningar, och jag kan inte se någon medelväg där, man måste antingen förneka allt eller hålla med om allt...

Men hör på, doktor, det hederligaste och snabbaste är att hoppa över dypölen och komma tillbaka till min första fråga: Vad anser ni om artblandning?

BORDEU

Vi behöver inte hoppa för det; vi var i den. Er fråga, är den fysisk eller moralisk?

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Fysisk, fysisk.

BORDEU

Så mycket bättre; den moraliska frågan gick först och ni bestämmer. Sålunda...

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Överenskommet... Otivelaktigt är det en inledning, men jag skulle vilja... att ni skiljde orsak från verkan. Lämna den stygga orsaken åt sidan.

BORDEU

Det är att befalla mig att börja med slutet; men eftersom ni vill det, skall jag säga er, att tack vare vår försagdhet, vår motvilja, våra lagar, våra fördomar, finns det mycket få erfarenheter som är gjorda; att man inte vet vilka kopulationer som skulle vara helt ofruktbar; de fall där det nyttiga skulle förenas med det nöjsamma; vilka arter som man skulle kunna vänta sig från olika och upprepade försök; om faunan är reell eller fabelartad; om man inte skulle mångfaldiga målsnasererna på hundratals olika sätt, och om de som vi nu känner verkligen är sterila. Men ett egendomligt faktum, som ett oräkneligt antal bildade människor skall försäkra är sant, men som är falskt, det är att man vid ärkebiskopens hov har sett en skamlös kanin som tjänade som tupp för ett tjog skamlösa hönor som anpassade sig till situationen. De skall ha tillagt att man har visat dem kycklingar täckta av påls, vilka härrör från denna bestialitet. Ni må tro att man har skrämt åt dem.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Men vad menar ni med upprepade försök?

BORDEU

Jag menar att omsättningen av varelser sker gradvis, att sammansmältningen av varelser måste vara förberedd, och att man för att lyckas med dessa slags experiment, måste börja från grunden och framför allt arbeta på att nämna djuren till varandra genom en likartad uppfödning.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Det är svårt att tvinga en människa att beta.

BORDEU

Men inte till att ofta dricka getmjölk, och man får lätt geten att föda sig på bröd. Jag har valt geten på grund av vissa speciella överväganden.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Vilka överväganden?

BORDEU

Ni är bra ståndaktiga! Att... att vi därur skulle kunna ta fram en livskraftig, intelligent, outtröttlig och snabb ras av vilken vi kan göra utmärkta tjänare.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Bravo, doktor. Jag tycker redan att jag ser fem eller sex stora, oförsämda bockfots-

varelser bakom våra hertiginnors vagnar och detta roar mig.

BORDEU

Vi skulle inte längre förmedla våra bröder genom att tvinga dem till sysselsättningar som är dem och oss ovärdiga.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ännu bättre!

BORDEU

Vi skulle inte längre trycka ned människorna i våra kolonier till lastdjurens levnadsvillkor.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Skynda er, skynda er, doktor, sätt igång och tillverka bockfotsvarelser åt oss.

BORDEU

Och ni tillåter det utan invändningar?

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Håll upp, jag kom just att tänka på en; era bockfotsvarelser skulle vara vilda och liderliga varelser.

BORDEU

Jag garanterar inte att de blir speciellt moraliska.

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Det kommer inte längre att finnas någon säkerhet för ärbara kvinnor. De kommer att fööka sig utan ände; i det långa loppet måste man döda dem eller lyda dem. Jag vill inte längre ha dem, jag vill inte. Tygla er.

BORDEU(avlägsnar sig)

Och frågan om deras dop?

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Det skulle åstadkomma ett verkligt kattrakande i Sorbonne.

BORDEU

Har ni sett i Jardin du Roi, i en glasbur, den orangutang som ser ut som Sankt Johannes som predikar i öknen?

MADAMOISELLE DE L'ESPINASSE

Ja, jag har sett den.

BORDEU

Kardinal de Polignac sade en gång till honom: "Tala, och jag döper dig."

MADemoiselle de L'ESPINASSE

Adjö nu, doktorn; hoppa inte över århundraden som ni gör och tänk ibland på att jag älskar er vansinnigt. Tänk om man kände till alla de gräsligheter som ni berättat för mig.

BORDEU

Jag är helt säker på att ni kommer att tiga om detta.

MADemoiselle de L'ESPINASSE

Lita inte på det, jag lyssnar bara för nöjet att återberätta. Men ännu ett ord och sedan skall jag aldrig återkomma till det.

BORDEU

Vad då?

MADemoiselle de L'ESPINASSE

Denna förskräckligt dåliga smak, varifrån kommer den?

BORDEU

Överallt ifrån, från ett kaotiskt tänkande hos de unga och från förruttnelse i huvudet hos de gamla, från längtan efter skönheten i Aten, från bristen på kvinnor i Rom, från fruktan för franska sjukhus i Paris. Adjö, adjö.

(Översättning *Marianne Fors, Svante Svensson, Lars Andrée*)

Noter:

^{1/}Diderot tänker i själva verket på de tre systerna Volland. Han kände för övrigt ganska lite fröken Julie de l'Espinasse, som sedan krävde att Diderot skulle förstöra manuskriptet.

^{2/}Ur "Om diktkonsten" av Horatius.

^{3/}Redan Montesquieu hade rest frågan om prästernas celibat och Diderot återkommer till ämnet.

^{4/}Mme du Barry var Ludvig XV:s sista och långvarigaste älskarinna.

Konstnären Hans Eliasson

av *Torsten Jurell*

Här presenterar Torsten Jurell konstnären och vännen Hans Eliasson, som kommer från Oskarshamn, "samma stad som Döderhultaren och det är ett konstnärligt sällskap som Hans Eliasson trivs med".

För fyra år sedan träffade jag Hans Eliasson i Kavalla i Grekland. På något sätt lyckades jag intressera honom för träsnittet. När vi senare på hösten träffades visade han en märklig utveckling.

För somliga kan den grafiska tekniken hämma ett konstnärskap så att det bara blir teknik, svärta och sköna linjer. Hans Eliassons berättlusta frigjordes av den tröga tekniken, bildspråket skärptes och konstnärskapet tog ett stort kliv framåt.

Eliasson kommer från Oskarshamn, samma stad som Döderhultarn och det är ett konstnärligt sällskap som Hans Eliasson trivs med. Under dessa sista år av åttiotalet som jag känt konstnären har jag följt hans svårigheter att få sin konst visad på gallerier. Undan för undan har han emellertid nått kontakt med Folket i Bild/Kulturfront, fackföreningspress och Förr och Nu. Så börjar ett nytt möte för Hans Eliasson med en stor och annan publik men också en folklig och radikal bildtradition som han själv är en länk av.

Just när jag skulle till att välja ut dessa bildertill presentationen, hade Hans fått besked av Konstfrämjandet i Örebro att de tyvärr inte var intresserade av hans bilder. Händelserna i dem var alltför "personliga"! För mig är det en glädje att presentera denne otrendige, personlige och berättarglade konstnär!

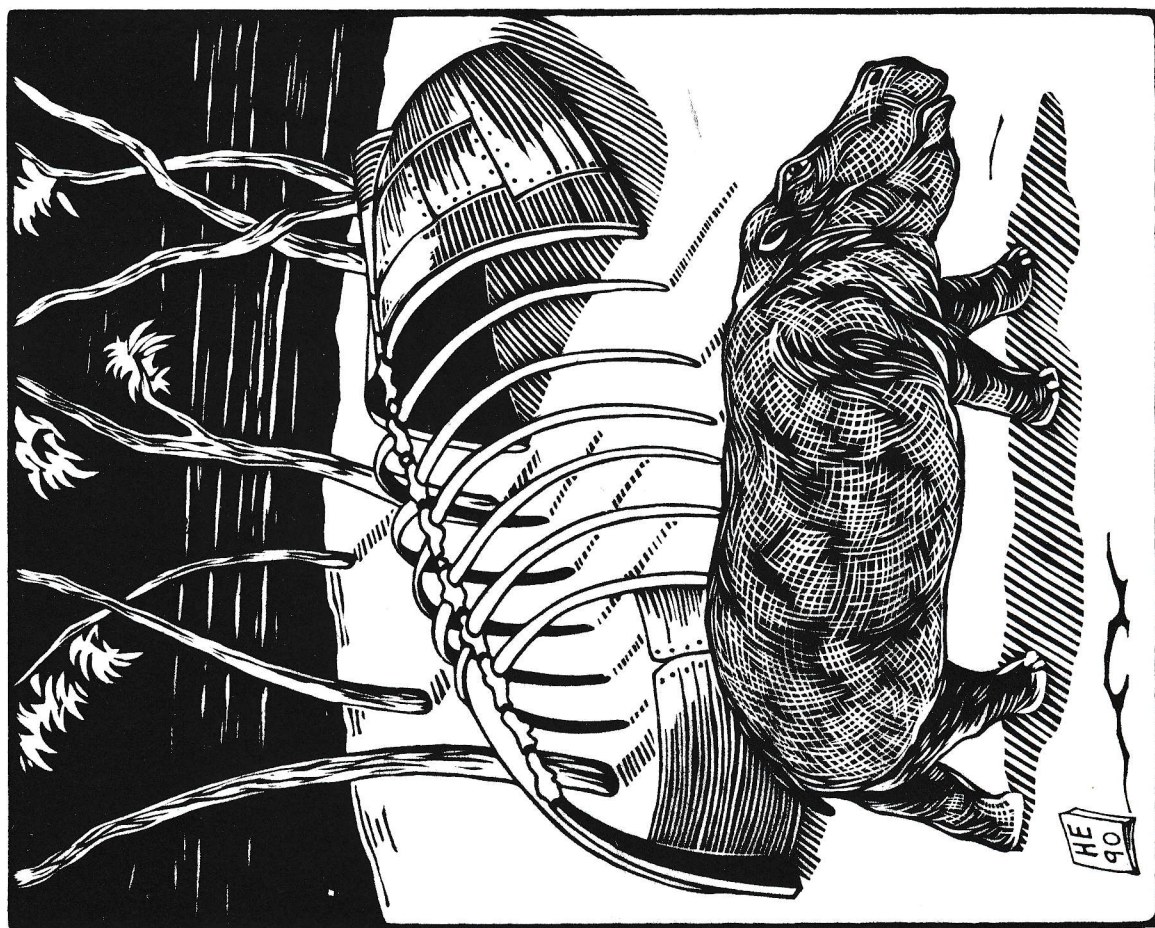
Hans Eliasson är född 1955.

Han är medlem i träsnittsorganisationen XYLON och sitter i Förr och Nus styrelse.

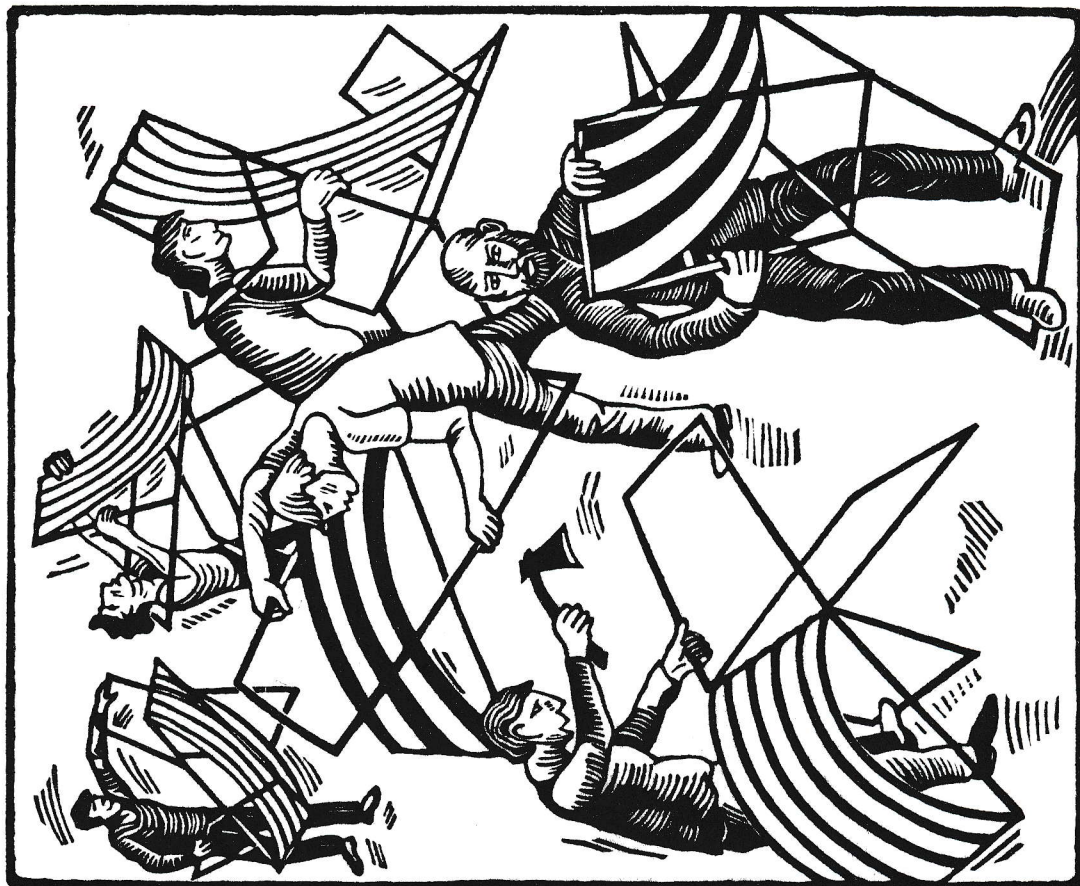

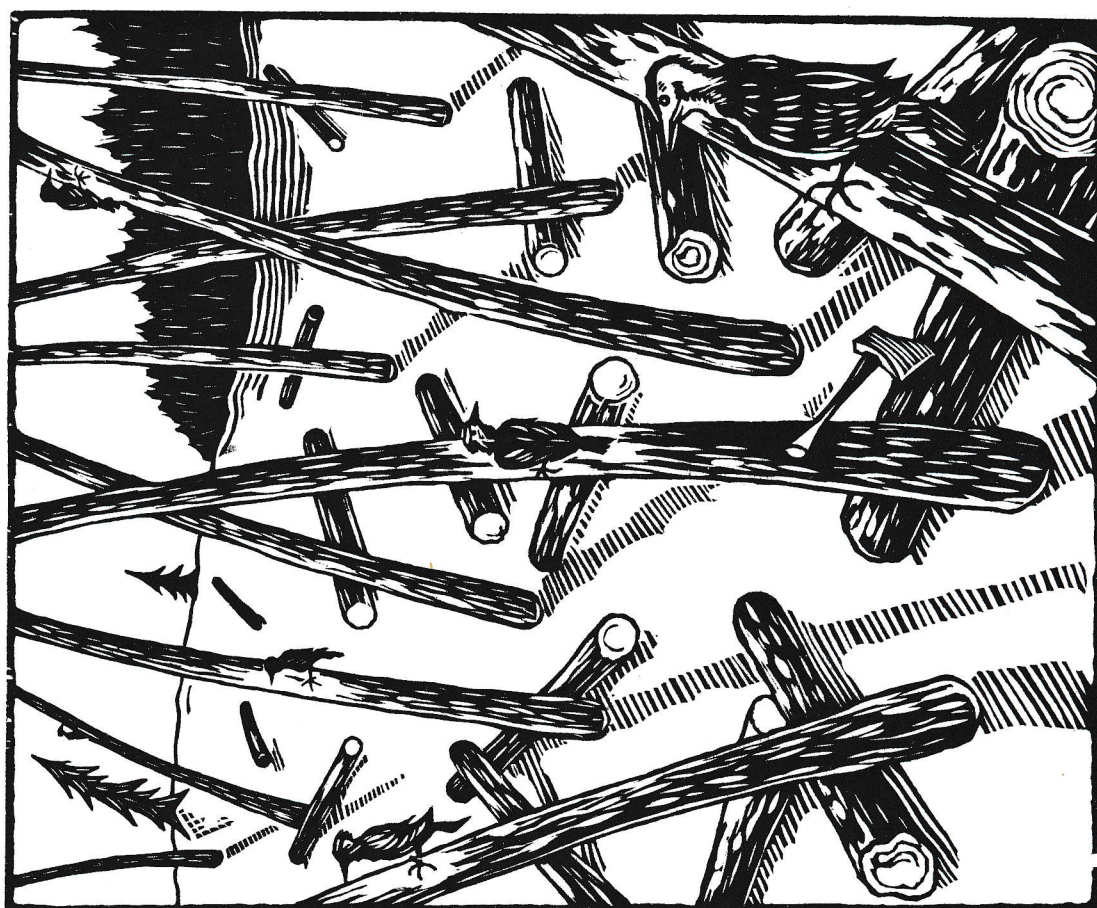
Catarro

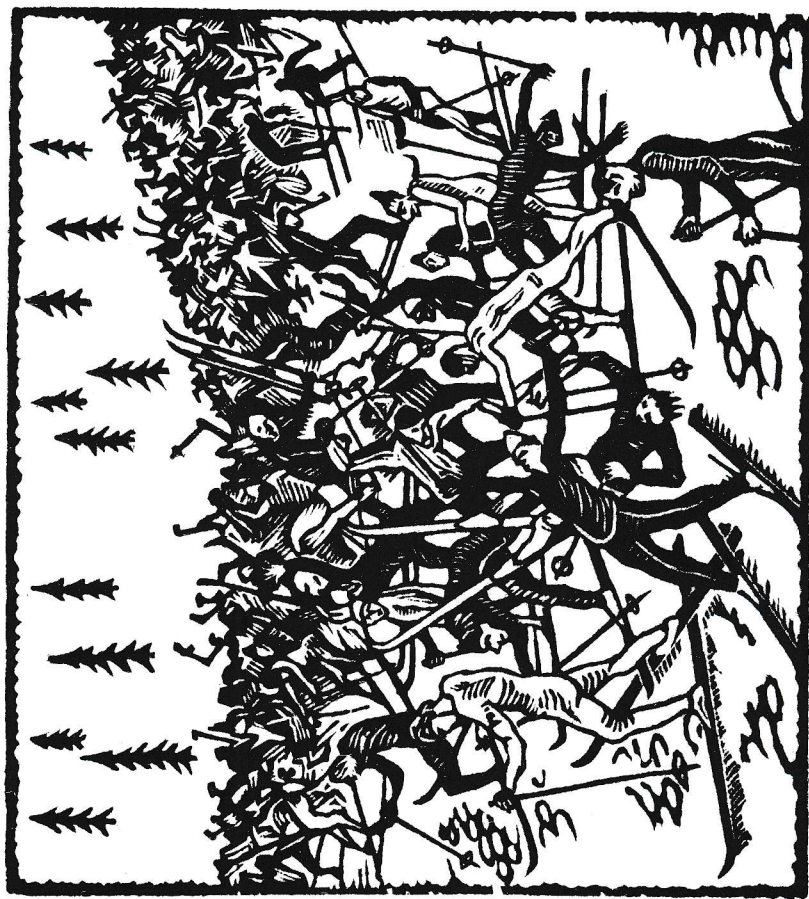
Flodhästen har nio liv

Ingenjörerna

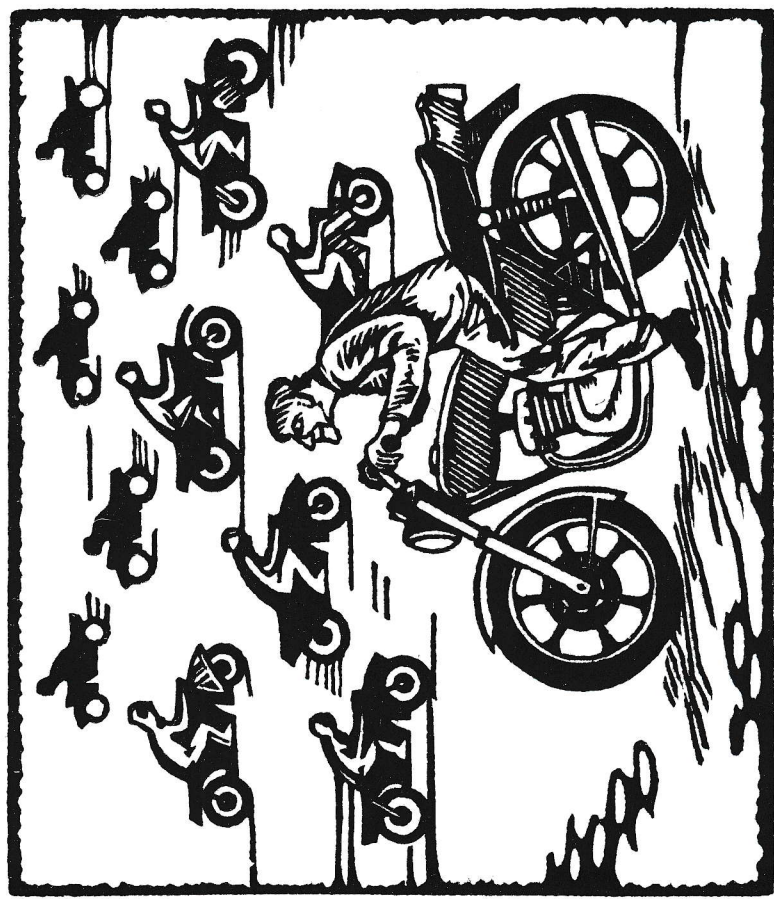

Fusk

Henrik Ekström - 1919

"Den stora skidtävlingen"

"Motorcyklister"

Henrik Ekström - 1918

1992-års män

av Bjarne Moelv

Ill. av Hans Eliasson

I en fingerad rapport från en inte alltför avlägsen framtid skriver Bjarne Moelv här om ett Europa som nu håller på att ta form — "de öppna dörrarnas Europa". Artikeln är utformad som ett bidrag till den essätävling som BLM utlyste i slutet av förra året tillsammans med bl. a. Vinduet.

Till

Byrån för Kulturell Folkupplysning
Biografiavdelningen; intervusektionen
A-regionen
Delstat Norr

goda viljans triumf. Ty naturligtvis kom jag aldrig att skriva något då, under de stora omvärderingarna och omvälvningarna kring decennieskiftet 89-90, den andra stora borgerliga revolutionen. Men nu!

Betr.: Essätävling "Europa 1992"

Då jag helt nyligen i mitt privata arkiv sökte verifikationer för årets komplettering av självbiografin, fann jag rubricerade upprop från 1989 ur Bonniers Litterära Magasin, BLM (numera som bekant en del av Byrån för Kulturell Folkupplysning inom Allmännyttan). Det var ju nästan rörande:

"I diskussionen om Europa kan man urskilja dels den mer officiella debatten om framtidens kulturella och politiska karta dels den mer motsägelsefulla Europabild som formuleras på olika håll inom konst och litteratur."

"Vi söker de essäer som kan belysa de nya orsakssammanhang som kommer att få betydelse för det framtida Europa och Skandinavians plats däri."

Herregud så tydligt det blir, så här snart tre decennier efteråt: jag var och är ett orsakssammanhang — och nu har jag snart levt min generation!

"Do not go gentle into that good night
Rage, rage, against the dying of the light"

Dylan Thomas. Den av livet besatte.

Jag insåg plötsligt att jag i själva verket lever i en ännu oavslutad essä om den

Jag förstår honom, rent intuitivt, så som man brukar förstå sina meningsmotstånd-

mare; det är en plötslig lätnad vid fiendskapens isiga ärlighet. Det klarar.

*

Vi var ju aldrig besatta, aldrig medier för tidsandan. Vi hade tvärtom tagit verkligheten i besittning, börjat forma opinionen: "Mediet är budskapet!"

Vi var ju mycket tidigt ute, kanske alltför tidigt. Hur som helst: vi offrades, några av oss. Det finns en egendomligt kall, genomskinlig lycka i detta att offras för högre syften. Jag sjöng på bålet! Jag försvarade min skuld! För att kunna återupptå ur askan. Operation Phoenix. Kvallificerad hemligstämpel. Alltså visste till slut alla som borde veta...

"Herr Domare!"

Att verka inom den tysta, den andliga diplomatins styrkor var en oerhörd upplevelse. Här började jag se sambandet hot-möjlighet. Här klarade sikten i gråzonen mellan supermakterna, där nya tankar rörde sig, provande som stora, tungt förvånade urtidsfåglar, misstänksamt men också förhoppningsfullt, ty på detta område fanns ingen tidigare erfarenhet att stämma av nuet mot. Man kunde helt enkelt inte bli besviken! Det var en sorts statslöshetens gemenskap, ett de otrognas trosförbund som hos alla tidigare grupper av dissidenter i historien, från skilda ideologiska system. Gud vet om vi inte bar alla tidigare erfarenheter med oss som en väldig tyngd mitt i känslan av tyngdlöshet. i denna rymd fanns inga väderstreck. Vi befann oss långt bortom, ovan, utanför replikpunkternas tyranni. Alltså, Herr Domare: Jag var budbärare, en av Fredens budbärare, ständigt

på väg, ständigt aktiv i makternas intressesfärer. Inte fredsduva. Brevduva!

Allt skedde ovan ideologierna och kanske handlade jag som många andra någon gång en aning ööverlagt, kanske stred mitt agerande till och med från tid till annan mot reglema för diplomatiskt umgänge... Men det var krig, ett tyst krig om andarna... krig inom bägge de stora ideologiska systemen... Vad kunde jag göra? Jag var ju inte ensam, vi var många män och kvinnor av samma sort, människor av god vilja i färd med att skapa kontaktvägar mellan systemen... över åsikts-, parti och nationsgränser... mellan öst och väst... att bygga broar mellan ideologierna. Och själva brobygget som överideologi: fredstanken! Men pengarna? Ni talar om pengar! Jag kunde ha arbetat utan ersättning; naturligtvis. Och självklart avslöjais. Ingen kan arbeta ideellt utan att deformeras på ett mycket tydligt sätt i vår bransch. Alltså måste jag verka på marknaden, underkastad marknadens villkor, för att bli en av de många i tidens tysta överenskommelse.

För naturligtvis: alla visste ju...

Diplomatien, propagandan, spionaget, hade vid den här tiden sina givna spelregler: ett rituellt formspråk där det verkliga syftet kamouflerades på ett så övertydligt sätt att själva kamouflagetekniken berättade om sanningen. Tecken. Språkspel.

Vapnen var inte bara vapen. Spionaget inte landsförräderi. Pengarna betydde inte pengar i det stora spelet om liv, framtider. Är det inte Chomsky som säger att 'missilen är ett missiv' — budskapet om det egentliga budskapet? Kanske var det Derrida, kanske till och

med Truman eller McNamara? Det är en djupt allmänmänsklig sanning. Också en sådan som Stalin kunde ha sagt det. Bara inte Hitler, hans sanning hade hårt bepansrat yta.

Ett budskap om det egentliga budskapet var vår tids tecken. Vi, budbärare, brevduvor, var verksamma på dessa villkor, på fredens fält: 'Kärnvapenkrig kan inte vinnas och får aldrig utkämpas', sade Vår Ledare. Men rustningsarna fortsatte ju och bara vi, den tysta diplomatins budbärare, visste att vår ledare endast uttryckte De Storas nya tankar. Budbärare också han! Inget är viktigare än freden! Mellan De Stora: Gråzonen Europa. Men också där ska allt klarna. Dimmorna ska läta. Vi vet! Och pengarna? Räkna liv — inte pengar! Vi segrar i själva nederlaget. Det är nödvändigt att lida nederlag för att sedan gå vidare från det oundvikliga kriget till den oundvikliga freden...

Rättegången hölls bakom lyckta dörrar.

Sanningen i ljuset vore hot mot Freden, ty den fria sanningen betyder alltid inskränkning av massans frihet, något endast de verkligt stora andarna inser.

"Jag tror att de närmaste två eller tre århundradena är de viktigaste i mänsklighetens historia", sade en av de våra, den geniala filosofen och skriftställaren Derek Parfit, och fortsatte: "Klarar vi oss igenom den utan kärnvapenkrig — troligen till priset av ett slags världsstat som kanske kommer att inkräkta på den personliga friheten mer än vad vi egentligen skulle vilja — ja då är mänsklighetens framtidsutsikter enastående ljusa..."

Ja, så var det ju. Två hundra år efter Franska Revolutionen — och vi var i färd

med att riva det förskräckliga, trångt rationella europeiska förnufts andliga fångelse: det östliga medvetandets murar vacklade under trycket av glasnost, perestrojka och *sjirokaja dusja* — "den breda själen". EGs gränslösa inre marknadsplats för världsmedborgartanken tog form de här åren. Och det var ett tvång till frihet: en hårt disciplinerad upplösning av ideologierna; ett på samma gång välorganiserat och anarkistiskt marschantråde mot fredssamhället.

Detta år jubileumsskildrade medierna Djävulspakten mellan Stalin och Hitler, den som för säkerhets skull gavs namn efter självhärskarnas utrikesministrar: Molotov-Ribbentroppakten. Man gjorde det med övligt avståndstagande gester, i klädsamt besvärjande ordalag. Mot den tidens styckningsschema för Östeuropa stod dagens hoppfulla framtidskarta: "Ett EG med plats också för Sovjet och östländerna."

Man såg inte, kunde inte se (ville kanske inte heller) historiens parallellitet genom sekler och över kontinenter. Man såg bara en önskvärd framtids gryningsljusa konturer: den förkroppsligade, miljonhövdade viljan till gemenskap.

Krigets maktbalans skulle ersättas av Fredens.

Herregud! Är det så underligt att metoder blev lite, ska vi säga — *okonventionella*..?

Tjugo år i ensamcell och ett par miljoner svenska kronor förverkade till staten. Var det ett högt pris?

Nåja!

Man pratade förstås en del på tiden och redan före frigivningen blev jag ju, efter Det Stora Kriget, användbar som handläggare inom Folkupplysningens avdel-

ning för historierevision, Delstat Norr. Jag visste ju bakgrunden och jag arbetade flyhänt i de gamla pappersarkiv som ännu inte — av sekretesskäll! — datoriserats.

*

År 1953 när Vår Ledare via internationella studentorganisationer kvalificerat sig för underrättelsetjänsten och inlett sitt förtjänstfulla arbete i den tysta diplomati som långt före Stalins död (och kanske *medverkande* till dennes död under oklara omständigheter, just detta år, 1953) förberetts i tyshet bakom olika ideologiska fasader — vid denna tid tog jag form som medvetet tänkande medborgare, gav mig ut i de stora möjligheternas verklighet.

Tio år senare, när president Kennedy offrades eller offrade sig för vår stora sak (hur man ser på hans död, beror på hur man belyser scenen), visste jag vad jag behövde veta. *Jag var med.*

Den gemensamma säkerheten skulle bli vårt århundrades stora fråga. Större än allt annat. En fråga om överlevnad. Besvärande arkivdokument om att vi här i Norr under tretio- och fyrtiotalen spelat dubbel under neutralitetens Harlekinkostym och att vi fortsatt så hela 60-talet, med undantag för de hemliga underrättelseorganen — allt sådant fick nu i Fredens intresse föras åt sidan av den revisionistiska historieforskningen, som istället tog fasta på allt det positiva: de nya ledarnas öppenhet, initiativ till nedrustningsdiskussioner och ideologiharmonisering.

Och det mest fantastiska: i allt, precis allt, som hände under de fyra decennierna från 1953 till Det Stora Kriget 1993 fanns fredstanken med som undertext i de mest hotfulla situationer och utspel om Det Nya Europa.

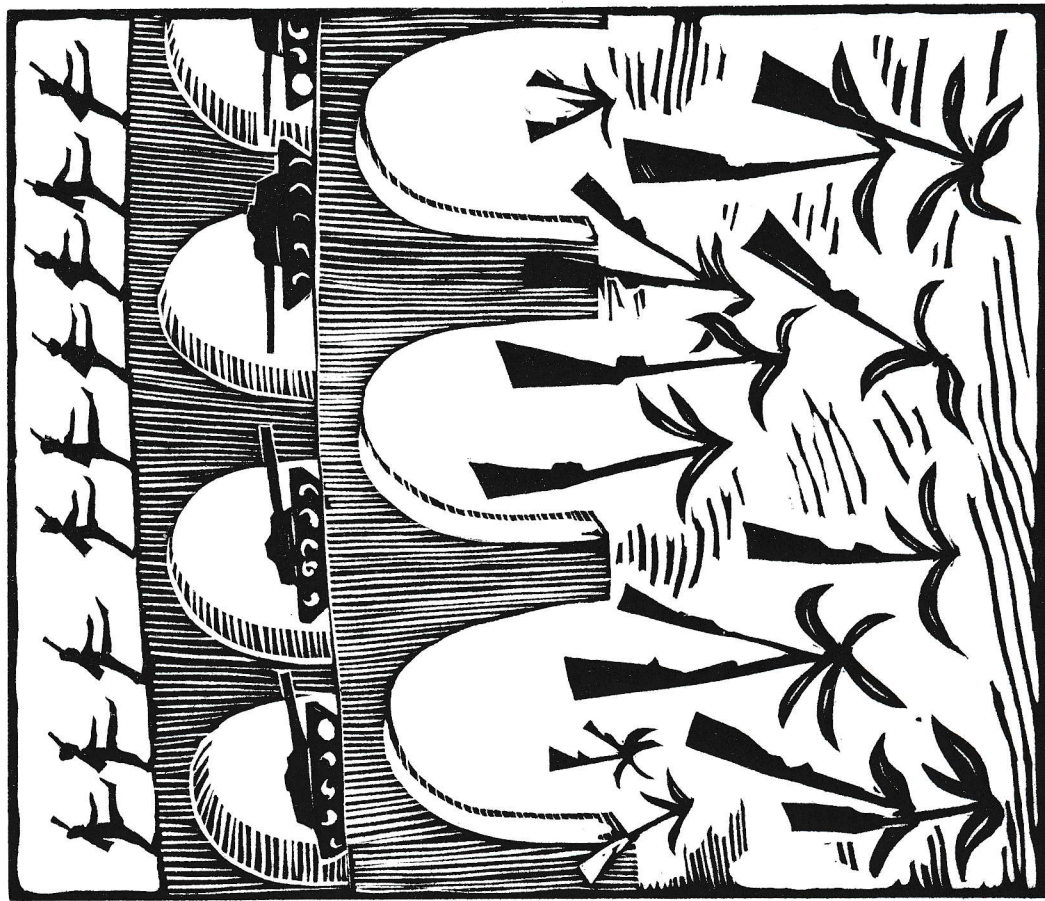
De allra flesta utanför en förvarje år allt mer militant Fredsrörelse i våra länder insåg att enda förutsättningen för varaktig fred vore att supermakterna gemensamt tog sitt fulla ansvar för utvecklingen genom en världsregering, en världsfederalism som kunde eliminera spänningarna mellan De Stora och därav följande inte oro i intressesfärerna, en oro som kunde ge upphov till världsbrandlödande gnista.

Här fick demokratierna i Skandinavien en alldeles särskild betydelse som katalysatorer: hos oss fanns alla de goda försörken, de välmentade maktbalansorganerna, biståndspakterna, alliansfriheten och inte minst, som sammanhållande kraft, budbärarsystemet över ideologierna, Norden som träffpunkt för den tysta diplomatin, en testbana för supermakternas taktik som lade grunden för Det Stora Strategiska Språnget.

Vi arbetade för supermakternas upp-
sta elit och deras motsvarighet i de europeiska intressesfärerna. Samförståndslösningar inom och mellan nationalstaterna var ett praktiskt sätt att harmonisera skilda ideologier och rädda människovärdet undan uppreprens depressionsperioder.

Nationellt gav denna strävan i väst upphov till en sorts korporativism, där statsmakt, folkrörelser och intresseorganisationer gradvis tycktes växa samman.

I öst, däremot, föreföll hierarkierna, planritningarna och de tunga monolitiska strukturen att falla sönder i en plötslig implosion, ett undertryck skapat av maktens fysiska reträtt, ett tomrum att fylla med nya tankar om en möjlig framtid, möjliga framtider, pluralism.

I själva verket förbereddes alltså, inte minst genom det politiska spel där underrättelsetjänsterna agerade spjutspets, Världsparlament, världsregering.

Den klarsynte Stig Wennerström som i sextiotalets Sverige dömdes för spionage, nämnande i förbigående i sina memoarer *Början till slutet*, 1972, hur hans ryske kontaktman Pjotr Pavlovitj och en amerikansk flygattaché, överste Frank B. James, bägge tolkade harmoniseringsperioden som ett långt kallt krig med ord och åtbörder, fast: "Krig kan det bara bli genom ett fatalt missbedömande av motpartens intentioner. Det är den saken som bägge parter u-tjänst ska förhindra."

Natoländerna i Skandinavien, Norge och Danmark, skakades på 1970-talet av "affärer" som yligt sett kunde påminna om den upprepning i underrättelseträsket som var avsikt och resultat i den svenska IB-affären. I viss mån var också dessa "affärer" i våra grannländer exempel på hur otidsligenliga delar av säkerhets- och underrättelsetjänster offrades i ett högt politiskt spel, där ideologiharmonisering- en mellan öst och väst stod i centrum. Men framförallt var det ett spel i spelet, repliker från sufflörluckan, utanför det egentliga scenariot. Alldeles som ryska ubåtar i svenskt innohav! Signalsystemet fungerade, det var huvudsaken. Fronterna försköts, men just därför säkrades säkerheten. Den gemensamma. Den stora tanken som nu anpassades, fasades av för att passa verklighetens handlingsberedskap.

Det var en brytningstid, en svår tid för ideologer.

Sverige och Finland blev stötfångare för De Storas allt mer raffinerade tysta diplomati.

"De öppna dörrarnas Europa."

Ja. Men också de stängda dörrarnas. De låsta dörrarnas. Tankecellemas.

Sådana personer och organisationer som inte insåg behovet av ideologisk nyorientering i ett Europa som bro mellan supermakterna, måste offras just för Fredens skull. De hade det inte lätt: på den öppna diplomatins scener, i media och i utrikespolitiken användes ännu resterna av kalla krigets rekvisita från 50-talet. Men bara i spelet för gallerierna. Supermaktens freden var ännu hudlös, försvarslös sanning. Skalmönsningen måste få ha sin tid. Frasersna, ja till och med de militära hotbilderna tjänade som skyddskulisser. Men sakta arbetade sig en annan sanning fram. *Sanningen*. Fredens slutgiltiga sanning. De traditionella fredsörelserna aktiverades både utifrån och inifrån. Jag var nu en man i femtioårsåldern och ansåg mig stå på den upplysta, den framstegsvänliga sidan i kampen. Mina kontakter i bägge läger var de bästa. Paradoxalt nog var det kanske just därför jag föll, eller rättare sagt: *fälldes*.

Jag var så säker: en framtidsman, omgiven av människor av god vilja.

Vi var framtiden.

*

Det Stora Kriget fanns inom oss alla. Bakom fredstanken existerade det som en utopiens rakbladsvassa skugga. Det Stora Kriget gav oss Freden.

Under förkrigstiden fanns ännu de stora utopierna närvarande i diskussionen. Man planerade för framtiden och det var fred och samförstånd och nedrustning. Honörsord i utrikespolitiken, medan verkligheten trots allt förblev tvetydig som tidigare.

Inrikespolitiken handlade helt och hållet om frihet de här åren. Alla hade sin definition av denna frihet, men det skulle nog gå att jämkna.

"Harmonisera", sade man.

Freden var, och är, det viktigaste av allt. För mig blev det en nästan religiös upplevelse. Kanske är det alltför självklart nu, rentav en banalitet, men jag tror min nästan extatiska känsla hade att göra med upplevelserna under denna tvetydiga förkrigstid och, framförallt, senare; under Kriget, det sista stora kriget.

Fysiskt sett var oss kriget avlägset. Ändå levde vi mitt i det; jag menar: psykiskt sett fanns kriget inom oss alla, också här i utkantsneutraliteten. Ett ständigt närvarande hot, en strid mellan inre krafter — hopp och fruktan, kärlek och hat, skuld och oskuld.

"Varje människa ett slagfält" — ja, så var det nog.

Freden befriade oss, upplöste hotbilderna, den inre terrorbalansen.

Nu finns facit: Det som då, i början av 90-talet syntes fullkomligt oförklarligt, eller i varje fall motsägelsefullt, osäkert, spekulativt, är idag helt logiskt, följdriktigt: en snitslad bana, där terrängen valde oss, fast en del av oss trodde att valet var vårt...

Man grep mig alltså just vid denna tid och bevisen var övervåldigande; som jag sagt tidigare försvarade jag mig dock med just dessa bevis, just denna skuld. Det var en sorts besatthet:

"Oskulden är den kallblodigaste mör-daren!"

"Det var min skyldighet — om det är skuld, då är jag skyldig!"

Nå, det lät förstås patetiskt — och det var patetiskt, så som verkligheten nästan

alltid är det. Att framställas som förrädare när man i själva verket, i sin handlingsfullbordan, fördröddes och fömekades av sina höga uppdragsgivare och deras än högre uppdragsgivare! Mig sökte man senare förklara som den hegelska tanken om världsansens list, förkroppsligad...

"Herre förlåt honom, han visste inte vad han gjorde, ty han gjorde fel fast det blev rätt —!"

Men alla visste ju...

Supermakterna såg helt enkelt den internationella fredsörelsens användbarhet i maktkampen. För visst var det ännu en maktkamp också ovan och bortom ideologier och tyst diplomati och "gemensam säkerhet".

Kapprustningen tog sig allt subtilare former. Förintelsemedlen och den skramlande vapenstatistiken endast avledde uppmärksamheten från kampen om herraväldet över utvecklingen på elektronik- och bioteknikområdena, medvetandeindustrins yttersta former för opinionsstyrning och självvalstrande individuellt skydd mot icke önskvärda tankar.

(Jag minns att jag läste om en evighetsmaskin, en jättemaskin som kunde hållas igång dygnet runt tack vare att en del av malmen, sedan den krossats, drogs till en magnetinfridning, bildade en sig ständigt förnyande beläggning som eliminerade allt slitage: *det slitande materialet skyddade sig mot sin egen förstörelsekraft*.)

Inom det psykologiska försvaret hade jag pläderat för just tanken om självvalstrande skydd: under själva tankeprocessen erövrade sanningar måste skapa ett beständigt skydd, avsöndra en legering som snabbt hårdnar kring den stora sanningens sköra kärna. En skyddande be-

läggning som gör reproduktionen av det nya förnuftet säkrare, tillförlitligare: tankarnas och känslornas sammansmältning, ideologiernas harmonisering, Freden som krigets högsta stadium.

Jag dömdes alltså som spion.

I realiteten medskyldig till Kriget.

Ja, den skulden var och är jag beredd att försvara som skyldighet.

Europa räddade vi. Den tändande gnistan kom i Asien. Priset för Freden blev, ironiskt nog, Det Tredje Stora Kriget. Europa hade redan haft två krig och detta blev nu seklets sista och samtidigt det som skulle göra slut på alla krig, förlösa Världsfederalismen och Världsmedborgaren. Ett rimligt pris, cyniskt sett: döden har också sin dag och de döda talar inte.

Vi skriver historien. Vi segrade och vi skönades av den långt drivna tysta diplomatin kring frågan om Världsparlament och delstater — långt innan Kriget växte fram som slutgiltigt opinionsstyrmiddel.

För visst fanns motsståndare till Freden, långt före Kriget.

*

Freden gav oss världsparlament sammansatt enligt nationellt kvotsystem. Delstatsorganisation. Samlingsregeringar.

Det var en ny tidsålder. En ny tideräkning. Fredssamhället. Tiden före och efter Världsfreden.

Vi utgår hela tiden från Freden. Detta kvalitativt nya till vilket allt, precis allt relateras. "Före och efter freden" säger vi. Det är lika självklart för oss som naturlagarna, naturkrafterna.

Vi har lyckats göra den formella folk-rätten reell. Vi har också undanröjt prakt-

tiskt taget alla materiella orättvisor, all människans utsugning av människan, all diskriminering. Ideologierna är döda och med dem klasserna. Det finns inte längre någon mätbar ojämlikhet i människornas materiella grundförutsättningar, bara skillnaden i begåvningsprofiler att ta hänsyn till. Undervisningen utjämjar också skillnaderna härvidlag — utan att missgynna de intellektuellt bättre rustade i något slags misslyckat nivelleringsnit.

"Två drar den tredje." Det är Fredssamhällets lösning. I samverkan lyfts alla till högsta möjliga individuella nivå.

Alla länder behöver givetvis inte tillämpa samma lösning när det gäller delstatsfunktion. Här hos oss i Norr har vi byggt en modell med staten som samordnare men med varje intresseområde företrädd av en grupp som äger lagfäst självstyrelserätt. För näringslivets vidkommande innebär det att kapitalisterna förlorat ägarmakt över produktionsmedlen och att varje enskilt företag står självvägande genom de olika intressegrupper som finns inom dess produktions- och förvaltningsapparatur.

Det är arvet från 1992, förutsättningen för anpassningen till Europamarcknaden.

Den folkliga kulturen har uppmuntrats. Regionala bild- och ljudverkstäder, öppna samtalsfora — men kanske främst biografiavdelningen inom Folkupplysningen, som årligen bidrar med drygt halva antalet titlar i Allmänna förlagets populära utgivning. Det är ett folkbibliotek i ordets rätta bemärkelse. Delstatsmedborgarnas biografier. Vi har också deras samlade fantasier, destillerade genom bild- och ljudverkstäderna i affischer, blädderblock och allkonstverk med text-bild-musik i biofolders och video. Alla deltar,

det finns inga eliter, och det finns inga gränser. Övriga delstatsbiografier och fantasier är tillgängliga genom Internedia-Vision. Alla fakta på varje samhällsområde står öppna för envar via ScreenBank, som också förmedlar kontakten med Com-Net, det infrastrukturrella bassystemet för vår vardag.

Också detta år 1992 års landvinningar, möjliggjorda i världsmåttstock av Freden.

1992. Denna oerhörda tidsvända. Större än 1789, 1917 — ja större än något annat vi idag kan minnas eller föreställa oss. Vår tids Apokalyps.

Alla deltar nu i framtiden. Av varje liv finns något att lära och varje sanning rymmer den mänskliga summa som är Fredens: Kollektivets ändamål är Individens lycka!

Men hur avslutade jag min plädering, då — före Kriget och före den dom som redan avkunnats av juryns och åhörarnas blickar och åtbörder? Allt finns i pappersarkiven. Det icke datoriserade, icke mikrofilmade. Det är en spöklik upplevelse att se sig själv i backspegeln. Se sig själv med kikaren riktad mot den framtid vi nu kan minnas som "det sista stora försöket att fylla ut vårt demokratiska underskott". (Jag tror det var dådens psyk-försvarschef som myntade uttrycket.)

Kriget — det jag anklagades som medskyldig till; jag bland många andra — banade väg för allt det nya. Vi satte punkt för en epok i människans historia. Man kallade det skuld, vi försvarade den som skyldighet.

Människor av god vilja:

"Herr Domare!"

Under de långa, pressande förhören, nekade jag inte. Erkände heller inget.

Jag vägrade tala. Nu har jag bekänt. Varför? Därför att tanken utforskat det mest okända och lämnat mig utan vare sig förflutet eller framtid. Bara ett nu, ett dånande, ekande nu av 'andras meningar, de levandes, de dödas och de ännu oföddas' för att citera en av våra stora författare på svenska språket i detta sena sekels början. Ansvar är mitt, ingen annans. Vad jag gjort är det enda jag kunnat göra utan att mista aktningen för det som är 'jag', det som håller tanke och känsla samman inom mig. Någon ånger kan jag inte känna, har jag aldrig känt. Herr Domare! Jag vill inte dö utan att erkänna mig skyldig till mina handlingar, alltså erkänna min skyldighet att handla precis så som jag gjorde, och på detta sätt ingripa i historien. Just den samtidshistoria som kommer att skrivas av morgondagarna och som kommer att förklara mig skyldig, i ett annat ljus. Skyldig endast inför framtiden. Skyldig att handla i framtidens intresse, när tiden vänder och det mörknar vid soluppgången... I denna vita tystnad, i detta isande tomma synfält, i ett tillstånd av fullkomlig hypnotisk koncentration på den doflösa, enkla sanningen — i den stunden upplöses personligheten och med den all förkonstling, all vädjan om något bortom sanningens snörräta, rakbladsvassa horison!"

Och deras ansikten var orörligt blanka. Deras gester avmätta.

Deras blickar möttes och där fanns den skuldmedvetna domen.

*

Idag känns det som en särskild upprättelse i upprättelsen att ha fått vara med om att bereda väg för en kulturförnyelse utan motstycke i historien.

I och med en ekonomisk-politiska frihetskänslan i "de öppna dörrarnas Europa" lyckades man ju överbrygga klyftan mellan humaniora och naturvetenskap-teknik. Också våra inre gränser, våra andliga avspärrningar. Tanken var, redan före Kriget, befriad. Vi var på väg.

Naturligtvis rymmer helhetsbilden också komplikationer. Delar av det gamla samhällets överbyggnad finns kvar ännu lång tid efter det att grundkonstruktionen ändrats. Där hade marxisterna rätt — fast de drog felaktiga slutsatser ur insikten.

Ideologierna är döda. Men tankemönstren som skär in i varandra rymmer ännu rester av det gamla. Så som uttrycksätt, vardagsfraser och jargong kan vända tankandet, så kan också ideologiernas vrakgods bevaras som tankesouvenirer. Fragment av systembyggena står i vägen för vår verklighetsuppfattning.

Och — en viss konstant procent av befolkningen i vilket nytt samhällssystem som helst har svårt att orientera sig i nuet. Inte heller vi har lyckats undvika detta problem.

Men Historien — och vårt världssamfund är sannerligen ett mycket ungt experiment i god vilja — visar oss redan att protestens karaktär mildrats från aktivt civilmotsstånd till passivt ifrågasättande och att det hela tiden är en mycket liten majoritet avvikare som står bakom manifestationerna, t. ex. på Fredsdagen och Dagen till Åminnelse av Ledaren.

I det gamla samhället var förvånansvärt få människor aktivt engagerade i samhällsbygget. Den stora, tysta majoriteten

anpassade sig efter dagskonjunkturer — och bidrog på så sätt till att befästa gällande vanetänkande och fördomar.

Man kommunicerade och konsumerade — hela tiden på ytan av verkligheten, hela tiden rastlöst på väg mot den framtid som på något sätt genom en löftesrik soluppgångs svagardnad vid horisonten gav guldkant på ett grått vardagsnu.

Idag har vi, slår det mig, redan passerat framtiden. Sådan Pionjärena tänkte sig den, kommer den aldrig att bli. Vi kan bevara deras tankar som kvardröjande minnesskugga av gårdagens dagdröm, önskedröm, utopi. Kanske är just detta meningen med Tusenårsriket: att vårt minne av de döda framtiderna lever i ett gränslöst, sig ständigt förnyande, befriande nu.

"De öppna dörrarnas Europa."

Jodå. Vi visste. Vi fick betalt för att skapa jordmånen, det är så sant. Marknadsmässiga agentlöner. Men vi fick också betala. Marknadsmässiga straffsatser.

Och vi visste att de visste att vi visste... 1992.

"Herr Domare!"

Om man vid vågens slut summerar den tillryggalagda sträcken, strapaserna, vederkvelserna, arbetets ära och glädje, sorgernas destillat, ja själva förraderiets lockelse — vad blir då kvar, vad blir verkligt betydelsefullt?"

Just det: Inte summans storlek men dess tyngd.

"De öppna dörrarnas Europa."

Till en början dikterade ekonomin en sorts ideologi, det är sant. Men bara de nödvändiga möjligheterna förverkligas. Marknaden väljer också ideologiskt. Det var och är vår frihet. Den ekonomiska

De öppna dörrarnas Europa

marknaden befriade kulturen och politiken. Marknaden arbetade som en sorts överlevnadsorganism mot kriget.

Marknaden — och våra u-tjänster! Nedrustningsförhandlingarna, där Vår Ledare förtjänstfullt medverkade, byggde andliga broar mellan supermakterna och Oppositionsledaren kunde uttrycka brobyggets materiella realitet: "Vi ser hur de delar av vårt samhälle som inte styrs av tröga politiska beslut — den tågluffande ungdomen, den trendkänsliga medievärlden, den framtidsinriktade företagsambeten — söker sig till detta förnyade Europa."

Också Europavänsterns företrädare, de förmuftigt och lugnt diskuterande radikala humanisterna, menade med franska landsorganisationen att "marknadskrafterna måste humaniseras". Med hänvisning till Edmond Maires ord vid 80-talets slut påpekade man att Europa inte fick förbli ett ekonomiskt slagfält. Den sociala och kulturella gemenskapen måste förvandla slagfältet till odlingsmark, skapa gynn-sam jordmån för ny radikal humanism där freds- och miljötankar kan gro, växa, ge skörd.

Flera framstående publicister bland den nya europeiska vänster som alltsedan André Gorz landvinningar på 70-talet eftertänksamt och målmedvetet formerat sig och formulerat sig kring en frihetlig socialistisk utopi — flera av dessa tog nu upp världsfederalismens grundtankar och införlivade dem i sin röd-gröna international.

En ledande, radikal skriftställare på den socialdemokratiska vänsterkanten, Olle Svenning, fastslog den europeiska demokratiska socialismens mission under över-skådlig tid: att bidra med det civila sam-

hällets humanism och sociala ansvarstagande i den omvandlingsprocess som med ekonomiskt-politiska förtecken inlets på kontinenten. Svenning och andra, t. ex. utredare, internationella sekreterare och ombudsmän med förankring i den fackliga och politiska arbetarrörelsen, hävdade att svensk välfärdspolitik kunde stå som modell för EG. Man betonade de federalistiska idéernas starka inflytande över vänstern i Europa och man förespråkade "ett folkvalt, övernationellt parlament utan okontrollerade ekonomiska makter". Fredsforskaren Jan Øberg, ledamot av det danska folketings säkerhets- och nedrustningsutskott, förde i en tidskriftsintervju fram tanken på ett Alleuropa, där Öst och Väst bildat "ett decentraliserat minoriteternas, mellanfolkighetens Europa" och där "små grupper styr sina samhällen". Ett Europa som blev "spjutspets i ett nytt ekologiskt tänkande, en global världsordning, där man också drar in andra världsdelar."

Och så det ökade motståndet mot "gemenskapen". Den oheliga alliansen, när Östeuropa imploderade och avspänningens motståndare till höger och till vänster formerade enhetsfront mot det nya, det mellanfolkliga, avideologiserade Europa, som plötsligt skymtade i hotets förlängning: en frihetlig socialism, en eurohumanistisk möjlighet.

Den tysta diplomatin offrades just i ett skede när allt ställts på sin spets. Förtecknen byttes över en natt.

Den stora rättgängen. Östspionaget och Inflytelseagenturen i Norr. Raden av anklagade, avslöjade, avsatta: mediefolk, politiker, affärsmän, byråkrater, forskare, tekniker, ja till och med inåtvända central-lyriker, fjärrskådande landskapsmålare

och öhervintrande tolvtonskompositörer... Allt från "förhårdade brottslingar till nyttiga idioter". (Så beskrevs de.)

Nog var det som Moskvarättgångarna ett halvsekel tidigare! Fixade förhör och repeterade rättgångar, bedrägliga bekännelser.

Vi som erkände — inte vår skuld men vår skyldighet — vi dömdes. Som människor av god vilja dömdes vi. Människor av god vilja dömdes oss.

De visste. Vi visste.

De öppna dörrarnas Europa slöt sig andligen som en mussla kring hemlighet.

Tredje Världen måste offras. För att så byggas upp av samma krafter som placerade det nödvändiga kriget där. Människor av god vilja.

"Herr Domare!

Ibland måste vi hjälpa historien på traven. Se till helheten, arbeta på sikt, se det långa perspektivets scenarium. Den Europeiska Fredens Hus hade ju blivit nationalscen för en radikal vänster vars pionjärer inte syftade till brobygge mellan supermakterna utan till bygge av en tredje supermakt, ett oberoende, starkt, handlingskraftigt Europa.

Man organiserade sig nationellt.

(*Inre oro i intressesfärerna...*)

Man organiserade sig internationellt, knöt kontakter i Tredje Världen. (*...som kan utlösa världsbrand*)"

Vi lät spelet forgå, lät bollen göra arbetet. Enigheten häruppe i Norr växte genom att de politiska ledarna och deras opinionsbildare utmålade Det Europeiska Slagfältet som supermaktisdystopi — ett tragiskt

sönderfallande triptyk, när brobygget USA-Europa-Ryssland brast. Ekonomisk och social urholkning i öst som i väst. Vapenskrammel bakom fredsretorik. Den tyska återföreningen som latent hot. Kinas taktiska paktpolitik. Själva fredsrorelsen — ömsom förklarad som reaktion på NATOs aggressivitet, ömsom stämplad som ryskt infiltrationsarbete på alla nivåer — blev till hot mot Freden.

Men det var vi som gav klartecken: underrättelsetjänsten som "the fine Italian hand".

Så blev det då Asien.

Blodiga gränsdragningar i Tredje Världen, före den överraskande supermaktalliansens slutgiltiga pacifiering av Kina. Omfördelningen av maktområdena röjde väg för avrustning och Världsparlament.

Det hade ju inte funnits något val.

Den situationen hade vi själva valt. För Fredens skull.

Jag försvarade vår skyldighet att handla som vi gjorde och nu ger historien oss rätt. Inget är viktigare än Freden.

Nej, jag känner mig knappast som segare. Segern tillhör oss alla, eller rättare sagt: tillhörde.

Nu finns den i arkiven, pappersarkiven som bevaras längst inne i historierevisions tempererade valv, dessa valv som jag ibland kan inbilla mig tillhör någon uråldrig jättes hjärnvindlingar.

Inget är viktigare än Freden. Den som kan förvandla skulden till skyldighet.

*

Alltså sänder jag denna essä för tävlingen "Europa 1992" till Folkupplysningen, dit tidskriften BLM för flera de-

cennier sedan fördes.

En essä; ett försök att skapa det goda samhället — och jag var med. Det var och är mitt liv!

Jag tog mitt ansvar, jag som alla andra människor av god vilja.

Redan domen var en upprättelse, ty skulden var min skyldighet.

Och detta tävlingsbidrag kommer jag småningom själv att arkivera längst inne i Revisionens jättelika jämvindlingar.

Bokanmälningar

Lars Åke Augustsson. INREANSIKTEN. 154 s. Norstedts 1989. Pris: ca 177:-

ISBN 91-1-891442-X

På ett lätt surrealistiskt, vinnande språk berättar författaren om lären, som försöker få några sjuöboudoktrinerade elever att tänka mänskligt och som tack blir bakbunden och förnedrad... om marknads-krafterna som förvandlar 1968 års med-mänsklighet medvetna ungdomar till 1988 års slaskkonsumer... om mamman som går på gatan medan hennes 16-åriga dot-ter livnär sig och sin lillasyster med att stjåla och som tröstar sig själv och lill-flickan med pratet om att ta livet av dem bägge... om kvinnan (läs vår jord!) som fått ansiktet förstört av utsläpp och som, i insikten om att det är en ny generation som ska kunna rädda världen, ber om att få föda ett barn... och mycket annat.

Det är novellistik på hög nivå.

Birger Andersson

Lars Berquist. SKUGGSPEL, KLARA VATTEN. Tangdikt — tolkning i sam-arbete med Li Keqian. Ill. med kalligrafi av okända. 359 s. Norstedts 1990. Pris inb.: ca 227 :-

ISBN 91-1-891652-X

Den första tiden tillsammans med denna vackra och rara volym läste jag den ena efter den andra tolkningen av Lars Ber-quist och blev så in i det kinesiska känslolandskapet. Men därefter blev det alltmer originalen, tecken för tecken, som fånga-de min uppmärksamhet. Dessa finns näm-ligen i andra halvan av boken, prydligt uppställda (utmärkt för kopiering med den egna tuschpensen) och lätta att följa i den svenska översättningen ord för ord.

Framför allt ger dessa original inblick i poeternas verkliga intentioner: de flesta av dem vill sprida den kinesiska cha'n-insikten om vår tillvaro och erfarenhet. Flera av dem varmunkar som praktiserade Zazen, dvs. koncentration.

Detta gör boken till en guldgruva för såväl kinaintresserade och poesivänner som de som känner dragning till den stora enkelhetens filoofi. Möjligen kan man tväka något inför Berquists kommentarer till intentionerna hos poeterna: man "uppgår" inte i naturen eller i ett tillstånd av "cha n-artad natur". Inte heller har det centrala ordet wú (tomhet, ingenting) så mycket med mystiken hos Vilhelm Ekelund att göra.

Hela volymen är ett konstverk, ett nitotal dikter av ett tjugofemtal poeter från Tangtiden, dikterna på högersidan, kalligrafiskt original på vänstersidan.

Staffan Humlebo

Heidi von Born. TIDEN ÄR EN TJUV. 294 s. Norstedts 1989. Pris: ca 202:- ISBN 91-1-891022-X

Om den ensamma och tankfulla Ella handlar även den fjärde boken i Heidi von Borns romanserie. Tidigare titlar är Hungerbarnen, Kungariket Atlas och Den vita öknen. Författaren var förmig okänd men blev en mycket trevlig bekantskap inte minst tack vare lätheten i språket.

Ella är ensam men har sina vattenhåll; Centralbadet, biblioteken och biograferna. Några gamla vännar fyller också ut hennes fritid, när hon inte arbetar på det lilla tryckeriet. Ensamheten bryts tillfälligt av en man som inte förstår att uppskatta hennes fantastiska personlighet. Hon är en fattig, ständigt övergiven tjej och man grips av tron att hon kommer att gå under.

Möt Ella Ahrenfri-Bussoli i boken, i

verkligheten hade du gått förbi henne utan att lägga märke till henne!

Nikiforos Papasikas

Lenny Bruce. KONSTEN ATT VARA FRÄCK SÅ DET FÄSTER. En självbiografi. Övers. Hans Berggren. Norstedts 1989. 252 s. Pris: ca 202:-

ISBN 91-1-883982-7

Något lite av Lenny Bruces fräckhet tränger igenom också i svensk språkdräkt. För några år sedan såg vi Jarl Kulle gestalta honom, och nu kommer hans självbiografi *Konsten att vara fräck så det fäster* ut på svenska.

Redan när vi läste den som följetong i Playboy i mitten av 60-talet insåg vi att fenomenet Lenny Bruce fick sin fulla kraft framför allt när han stod på scenen inför en däst och lite loj restaurang-publik. Det var som standup-komiker Lenny Bruce slog igenom och fungerade. Han trevade sig fram mellan bisarra infall, våldsamma provokationer och improvisationer som öppnade för långa och oförberedda tankekedjor. Han arbetade på ett egensinnigt sätt oerhört nära och öppet mot den publik som satt framför honom. Han var på scenen samtidigt absolut beroende av publikens reaktioner och helt självständig till det gensvar han fick.

Lucien Goldmann har i sin utmärkta biografi över Lenny Bruce följt honom nära i spåren från nattklubbarna till varietéerna och bl. a. kartlagt hur arbetsmetoden genom åren utvecklades och nådde sin kulmen. En del av provokationen bestod helt enkelt i att Lenny Bruce på scenen fram-

förde santal han hört i hissen eller på tunnelbanan eller på toaletten. Detta blev för honom mer än ett kuriöst infall. Han monterade in en dold bandspelare i en portfölj och gav sig iväg ut på stan för att samla in repliker. När pratet senare framfördes på scenen blev de snaskiga fördomarna, den dryga dubbelmoralen och det allestädes närvarande hyckleriet avslöjat. Han var rolig, obscen och fräck samtidigt. I självbiografen skildrar han framför allt sina sista år, när hans tankar alltmer ockuperas av processerna som riktas mot honom. Ibland händer det att ordassociationerna slår samman och det blixtrar: "I fall man skulle skicka efter en 100-dollarsprostituerad, kanske det dök upp en författare med skägg."

Lars Andrée

Bengt Carlsson. DET TRYGGA ÄVEN-TYRET. Medelklassens längtan och mål. 152 s. Carlssons 1990. Pri: ca 103:- ISBN 91-7798-3106

Carlssons huvudtes är att det mesta av det vi iakttagit som 80-talets anda har varit uttryck för medelklassens maktkamp. Det är en intressant utgångspunkt men ingalunda invändningsfri.

Carlsson menar t. ex. att medelklassen försöker detronisera den politiska ledningen och griper efter mer inflytande genom att föra ner mer och mer av besluten på tjänstemannanivå. Mina erfarenheter från kommunalsreformerna är motsatta: den verklighet politikerna i fullmäktige inte längre förmår hantera överlämnar de — när budgeten väl är antagen

— med varma händer åt maktlösa kommundelspolitiker och tjänstemän att administrera.

Likaså är analysen av det sena 60-talets studentvänster suggestiv vid första påseendet: dess egentliga ärende skulle ha varit att etablera en ny medelklass i kamp mot en äldre förlegad borgerlighet. Men det förhållandet att *några* akademiker med medelklassbakgrund var marxister innebär inte att *alla* studenter var marxister. Större delen av medelklassen har aldrig bestått av vare sig akademiker eller marxister.

Carlsson påpekar att medelklassen kunnat använda sitt "tolkningsföreträde" i de flesta samhällsfrågor. Han ser hur medelklassen dominerar inom den offentliga sektorn, inom kultur och media. Men eftersom han inte gör någon distinktion mellan "de lägre klasserna" — vilkas intressen han gör sig till till för — och de socialdemokratiska organisationerna, blir han blind inför det faktum att SAP:s organisation självt domineras av den förkättrade medelklassen. Det som hänt är ju bl. a. att kampen mellan klasserna inte längre går med tydliga gränser mellan SAP och andra partier, den går också inom det egna partiet.

Också i kapitlet om psykologins och psykoanalysens utbredning i samhällslivet undrar jag om Carlsson drar rätt slutsatser. Den psykologiserade världsbild som Carlsson med rätta blåser till strid mot är knappast en ideologi som medelklassen uppfunnit för att säkra sina positioner. Den makt som ligger i det inkvisitoriska psykodynamiska tänkandet ingår i ett helt annat kraftfält än Carlsson tycks tro. Spåren pekar i själva verket mot hjärtat av statsmakten — och därmed den

statsbärande socialdemokrati som Carlsson så starkt identifierar sig med.

Ett centrum för allt det han kritiserar tycks på ett märkligt sätt ligga i förvaltningshuset Garnisonen, nämligen de våningsplan där Skolöverstyrelsen huserar. Och där är ju den socialdemokratiska dominansen etablerad sedan länge. Läget är troligen likartat inom Socialstyrelsen. Det finns säkert fler sådana centra.

Bengt Carlsson sätter alltså fingret på en hel rad intressanta företeelser. Tyvärr praktiserar han ett slags löslog sociologi utan begränsade definitioner och tyngande maktmodeller och tillåter sig att tänja analys och begrepp efter behov. Resultatet av hans bemödanden blir därför en samling spridda iakttagelser som ibland är bestickande men som vartefter läsningen fortskrider allt oftare motsäger varandra eller kan tolkas i andra mönster än de Carlsson tillhandahåller. Eftersom det är viktiga frågor han berör är det bara att beklaga att han inte känt behov av att underkasta sig en stramare analysmodell.

Mats Miljand

Peter Englund. DET HOTADE Huset.
344 s. Atlantis 1989. Pris: ca 280:-

ISBN 91-7486-853-5

Detta är Peter Englunds doktorsavhandling i historia, som han arbetade på samtidigt med succéboken *Poltava*. Men undertiteln *Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden* visar att detta är något helt annat, nämligen en analys av den adliga samhällsideologins

förändring under 1600-talet i form av en syntes av tidigare forskning, illustrerad med citat ur råds- och riksdagsprotokoll, skönlitteratur, brev och dagböcker. Det är både lärorikt och underhållande, språket lättillgängligt, ibland nästan väl läst. Man måste nog säga att både ämnet och framställningssättet ligger i tiden: adelsmannen framstår inte som någon brutal utsugare utan som en godmodig men barsk husbonde, ibland utstuderat manipulativ, kultiverad men litet fäffing, näringspolitiskt progressiv. Adeln går nämligen från en feodal mentalitet med förakt för de merkantila näringarna till en kapitalistisk med intressen i storföretagande, medan småhandeln överläts åt borgarna. Den marxistiska analysens begreppsapparat används inte alls, men vi får ändå en bild av hur övergången från feodalism till kapitalism äger rum utan klasskamp genom en "historisk kompromiss" mellan gamla och nya maktgrupper som kanske är typiskt svensk. Dethela behandlas dock med en distans och en viss brist på fördjupning som tyder på att författaren inte har känt sig helt tillfreds med sitt ämne.

Göran Bäärnhielm

Federico Garcia Lorca. TEATER. Övers.
Lars Bjurman och Lasse Söderberg. 297 s.
Interculture 1989. Pris: ca 197:-

ISBN 91-86608-22-3

I den här utgåvan av Loras dramatik möter läsaren, åtminstone den svenske läsaren, en sida av Lorca han troligen inte känner fullt ut. Man skulle kunna karaktärisera det med den tidtypiske Lorca som

skrev experimenterande och surrealistiskt i enlighet med de estetiska normer som gällde för hans tid. Mycket av materialet måste vara ospelbart på en teaterscen, t. ex. *Dialog mellan två sniglar* i vilken den vita snigeln högst upp i fänkålsståndet avslutar ett hittills stumt drama med repliken Ack! Eller *Stum dialog mellan kartusianermunkar*. Där faller inte en enda replik. Lorca visste självfallet vad han gjorde, men läsaren blir konfunderad ut i osäkerheten, vilket säkert är meningen. Lars Bjurman har skrivit en kort men tankeväckande efterskrift, där han överraskande sammanför Brecht och Lorca och betonar stora likheter mellan dem. Den huvudsakliga skillnaden skulle vara att båda valde var sitt huvudstråk inom modernismens teater. Lorca känslans poet med surrealismen som huvudsakligt formspråk, Brecht det intellektuella förmuftets poet i expressionismens form. Bjurman berör också en hittills tabubelagd del av Loras liv, homosexualiteten, och varnar på ett välgörande sätt för tendenser till övertolkning av Loras texter som koda-de budskap med homosexuell botten.

Carl-Eric Johansson

Lennart Hagerfors. SAREKMANNEN.
233 s. Norstedts 1990. Pris: ca 192:-

ISBN 91-1-891422-5

Jagberättaren skickas av en mystisk figur vid namn Usk till Sarek, med tanke på en senare expedition till Ararat på spaning efter Noas ark. Där träffar han bl. a. en mytoman som kallar sig för Späcket, Usks

avhuggna huvud samt en stum flicka (hon talar faktiskt ett obegripligt språk) som han pliktskyldigt har samlag med innan han knuffar henne i en spricka i glaciären. Tillbaka i Stockholm hör han att det hela var ett "spel" arrangerat av vissa poliser, journalister, politiker m. m. och åtalas för mordet på en man (flickan är välbehållen). Det ska vara postmodernistisk som fan. På ett ställe i boken jämförs fjällvandringen med en Verdiopera. Tyvärr glömdes musiken. Kvar finns bara ord, ord...

Philippe Bouquet

Adolf Hallman. PÅ BARER OCH BAKGATOR. Reportage i urval med inledning av Stig Hansen och Clas Thor. 268 s. Ordfront 1989. Pris: ca 242:-

ISBN 91-7324-339-6

Härligt är att det fortfarande finns gamla glömda författare möjliga att upptäcka. Detektiverna i det här fallet är Stig Hansen och Clas Thor som spårat upp och

grävt fram ett urval reportage och illustrationer av Adolf Hallman i serien Reportagegets mästare. Titeln *På barer och bakgator* kan föreda läsaren att tro att författaren avsiktligt sökt upp det aparta och depraverade, men så är det inte. Bakgatan får istället symbolisera att han lämnat huvudstråken och medvetet sökt sig till

det som det första intrycket vanligen misslyckas med att registrera. När Hallman går på The Bowery i New York, den ökända gatan fylld av mänskliga utsupna vrak, förskonas vi från allt slags lättköpt

socialporr och i stället ger Hallman oss historien om The Bowers uppgång och fall, en krönika som dagens New York-resenär bör ha med sig i bagaget när han sätter fötterna på dagens Bowery.

Hansen och Thor har skrivit en utmärkt inledning i form av en uppräksresa genom Hallmans liv. Han var en särpling och främmande fågel, som inte kände sig hemma i det svenska.

Carl-Eric Johansson

E. J. Hobsbawm. IMPERIERNAS TIDSKÄLDER. Övers. Roland Adlerbeth. 508 s. Tiden 1989. Pris: ca 302:-
ISBN 91-550-3371-7

Volymen utgör den sista delen i Hobsbawms trilogi om revolutionernas tidsålder från 1789 till 1914. Med den gamle historikerns lugna överblick utformar han skickligt varje kapitel som en självständig, välavvägd och avrundad essä. Initierat och elegant väver han samman sådana karaktäristiska inslag i "det långa 1800-talet" som imperiebyggandet och nationalismen, arbetarrörelsen och demokratin, det industriella och ekonomiska systemets transformation, vetenskapsutvecklingen och fömufstron.

Och därmed berör han nästan alla de problem som de överraskande händelserna i östeuropa hösten och vintern 1989 plötsligt aktualiserat som 1900-talets stora frågor. Särskilt spännande var det att mot den bakgrundta del av Hobsbawms resonemang om hur motsägelsefullheten mellan klassmedvetandet och national-

känslan från början utgjorde ett problem för de socialistiska rörelserna.

Men även utan denna samtidskoppling är verket naturligtvis i högsta grad läsvärt, inte minst tack vare författarens förmåga att kombinera vitterhet med tillgänglighet.

Mats Miljand

Björn-Erik Højter. EN GRUVARBETARESDÖD. 123 s. Bonniers 1990. Pris: ca 137:-
ISBN 91-0-047839-3

För sin fyrtioåttonde bok valde Højter ett motiv man känner igen i ett femtioårigt författarskap: ett gruvsamhälle i norr. Han använder en realism som låter sig berikas av det irrationella (vidskepselsen om dödsvarsel när en gruvarbetare drömmar om en blind häst under jorden) och ett allvar fullt av humor och lugn satir. Klasskampen reduceras till förhandling till ackompanjering av körmusik och folket övertar gruvan med statligt stöd — i väntan på att den ska läggas ner. Tid och rum flyter ihop i återberättarens (den vandrande rödfärgaren Hansson) ögon och det lilla speglar det stora. Allt finns med: skuld, mod, ansvar, deltagande... Som det heter i boken: "tacka [vet vi] den lilla banala verkligheten". Den ger mersmak när den behandlas så mästerligt.

Philippe Bouquet

Anders Johansson. UTSIKT MOT ÖLAND (LL). Ill. med foton av författaren och andra. 81 s. LT 1989. Pris: ca 135:-
ISBN 91-36-02698-0

Den här (LL = lättläst) text/bilderboken handlar till lika delar om Kalmar och Öland och detta borde ha framgått av titeln.

I korta, föredömligt koncisa texter kommenterar författaren bygden och talar om ölandsbron, Kalmar slott och andra minnesvärda byggnadsverk, livet i gången tid såväl som i våra dagar och en del av det säregna i landskap, djur- och växtvärld m. m. som fortfarande finns på Öland.

Fotona är till något halvdussin lånade ur äldre topografisk litteratur, av de återstående håller de svartvita god konstnärlig klass medan de i färg (som de flesta dylika) mer hör hemma i reklamfolder än i seriösa utgåvor.

Birger Andersson

Karl Erik Johansson i Backe. DET NYA FOLKET. 159 s. Arbetarkultur 1990. Pris: ca 167:-
ISBN 91-7014-2807

Tillsammans med de två tidigare utgivna *Trädet och brödet* och *Femtiötusen man ska borta* fullbordar författaren med sin nya bok berättelsen om livet i den norrländska byn Granviken.

Handlingen i den avslutande delen kunde näppeligen varit mer aktuell: konfrontationen mellan svenskar och invand-

rare, här fokuserad i en kärlekshistoria mellan turk-kurden Ersin och den svenska tolken Edit. Klimax i det fint uppbyggda dramat är då Ersins lagvilda oaviserad dyker upp i förläggningen och Edit tvingas ta ställning.

Författaren ger prov på stora kunskaper om den kurdiska kulturen som i jämförelse med den s. k. västerländska, enkanerligen den svenska, på många plan ligger långt före.

En fin, tät och viktig bok.

Birger Andersson

Per Jonsson. FINNTORPARNA I MÅNGEN. 302 s. Reformatio 1989. Pris: ca 77:-
ISBN 91-85454-25-7

En doktorsavhandling i historia från Lund, som med utgångspunkt i en finsk torparfamiljs mellanhavanden med Hälleforsbruk i Bergslagen under 1700-talet ger en bred skildring av en ganska speciell kulturmiljö och en intressant diskussion av äganderätten av jord, som knappast har existerat — i nutida mening — före 1800-talet. Det innebär också att det efter 1789 blev möjligt för storgods och bruksägare att, med stöd av nya privilegier, tillägna sig hemman, där småbönder och torpare hade suttit med generationers hävd. Författaren är teolog och intresserar sig också för läskunnighet och kyrkoliv, och menar att det äldre rättssystemet bygger på den mosaiska lagen och inte på någon föregivet urgemansk rätt. Språket är lättillgängligt och levande.

Göran Bäärnhielm

Thomas Kanger & Jonas Gummeson.
KOMMUNISTJÄGARNA. Socialdemo-
kraternas politiska sdponier mot svenska
folket. Ill. 200 s. Ordfront 1990. Pris: ca
167:-

ISBN 91-7324-351-5

Jaså, det var därför vissa socialdemokra-
ter som vi träffade under vår Sturm und
Drang-tid var så stöddiga av sig. De måste
haft på känn att deras parti visste hur man
håller vänstern borta från politiskt infly-
tande.

Så tänker jag vid läsningen av *Kommu-
nistjägarna*. Författarna dokumenterar
noggrant vad som händer då av två kon-
kurrerande strömningar inom arbetarrö-
relsen den större bestämmer sig för att
driva ut den mindre i öknen. Jämsides
med den normala polemiken öppnar SAP
1945 en ny front genom att starta en dold
kartläggning i egen regi av konkurrentens
inflytande på arbetsplatserna och i facket.

Dvs. ta reda på förtroendemannens politi-
ska hemvist och vad alla på arbetsplatsen
heter som stöder SKP-arna. Den vunna
kunskapen kan SAP sedan utnyttja för att
nominera sina egna till fackliga val på
sådan sätt att en socialdemokrat aldrig
behöver tävla med en partibroder. Efter
mitten av 50-talet börjar SAP att samarbe-
ta med militären om detta. SAP ställer
sina uppgifter och kadrer till förfogande
för det som figurerar under beteckningen
IB:s sektion 03 bl. a.

Särskilt imponerande är författarnas
noggrannhet vid behandlingen av den s. k.
sjukhusaffären i Göteborg 1975. Under
flera lager av lögnar frilägger de sanning-
en.

Jag blir upprörd under läsningen. Jag
skulle gärna vilja dissekera denna upp-

rördhet för att se om den har någon rimlig
grund i de beskrivna händelserna. Resten
av denna anmälan får därför bli en övning
i moral och rätt.

Jag tror att man härvid gör klokt i att
hålla isär mål och medel samt skilja mel-
lan enskilt och statligt.

Jag hyser visserligen ingen sympati för
SAP:s mål att driva ut kommunisterna i
kylan men får godta att den politiska
konkurrensen kan gå ut på sådant.

Men hur är det med det ursprungliga
medlet att nå detta mål: dold kartläggning
i egen regi och för eget bruk av motstän-
darens inflytande? Brottsligt är det i alla
fall inte. Varken då eller nu, förutsatt att
man inte använder ADB.

Ett hypotetiskt prov: skulle jag godta
medlet, ifall det användes för ett sympa-
tiskt mål? Ja, det tror jag bestämt. Ingen
mening att moralisera över medlet som
sådant alltså.

Den för mig avgörande gränsen passe-
ras däremot, då SAP överlämnar inhämta-
de uppgifter till IB. SAP-styrelsen som är
ansvarig gör sig förvisso inte skyldig till
brott då heller. Men när jag utsätter denna
metod för samma hypotetiska prov, finner
jag den förkastlig även för godtagbara
mål. Detta medel som sådant finner jag
omoraliskt. Varför?

1) Är det därför att den statliga myndig-
het som börjar leda verksamheten låter
sina beftmingshavare syssla med något
som i varje fall sedan 1969 kan betecknas
som olagligt och eventuellt brottsligt?

2) Eller är det SAP:s partipolitiska
utnyttjande av en statlig myndighet som
stöter mig mest? Vi alla — även de kart-
lagda — får ju vara med och betala kalaset
över skattsedeln.

3) Eller är det marxismens lära om

staten som spökar för mig? Genom att
överlämna uppgifterna till IB har SAP
tagit klassfiendens apparat till hjälp för att
bekämpa en motståndare inom arbetarrö-
relsen och därmed självt duktat under för
klassfienden och förvandlats till hans hird.

Jag skulle tro att det tredje skälet är det
viktigaste för mitt ställningstagande. När
kartläggningen övergår till att bli en stat-
lig angelägenhet också, förlorar SAP kon-
trollen över verksamheten, som därefter
kan bedrivas för vilka ändamål som helst.

Vilka praktiska konsekvenser är jag
slutligen beredd att ta av denna upprörd-
het? Lagstiftning som skall förbjuda pri-
vata rättssubjekt (dvs. privatpersoner, före-
tag och andra organisationer) att bedriva
egen kartläggning av sina medmänniskors
förhållanden är jag inte beredd att förör-
da. (Vill man begagna ADB lär man redan
idag få fråga datainspektionen om lov.)
Och gentemot statens aktiviteter är vi
medborgare skyddade på det sätt vi förtjä-
nar genom följande stadgande i regerings-
formen 2 kap 3 §: "Anteckning om med-
borgare i allmänt register får ej utan hans
samttycke grundas enbart på hans politi-
ska åsikt." Straffbestämmelsen om tjänste-
fel skärptes i höstas. Hur trygga blir vi
medborgare av sådant?

När frigörelsen i DDR stod på sin höjd-
punkt i våras, gick folk in i Stasis arkiv
och såg till att det inte förstördes. Tanken
var att senare ställa de ansvariga till svars.
En sådan handling framstår för mig som
en frihetens urbild. I avbida härpå är den
adekvata åtgärden naturligtvis den som
författarna har vidtagit genom utgivning-
en av denna bok: fram med detta i ljuset!
Sätt SAP i politisk karantän, partiet till
straff och andra partier till varning!

Ingemar Folke

Gunnar Kieri. PIL MED JÄRNSKODD
SPETS. 163 s. Arbetarkultur 1990. Pris:
ca 167:-

ISBN 91-7014-2823

Med utgångspunkt i material framlagt av
arbetsgruppen "Kirunas rötter" har Gun-
nar Kieri skrivit ett stycke arbetarskil-
dring med historiska förtecken. Tidpunk-
ten är mitten på 1600-talet. Romanträden
är tunn och boken snarare en krönika som
utspelas bland den finsktalande befolk-
ningen i Norrbotten. Den ger en ryslig
bild av Antti Lantoos och hans gelikars liv
i fred såväl som i krig: minnen av Carl X
Gustavs krig i Polen varvas nämligen med
en färdner- och uppför Lainio- och Torne-
älvs, ett kortbesök i ett bruk och nedstig-
ning i gruvan vid Svappavaara. Inget
romantiskt skimmer: Man undrar hur folk
verkligen kunde uthärda en sådan tillvaro.
En skakande läsning i väntan på de följän-
de delarna av trilogin.

Philippe Bouquet

Sture Källberg. UT PÅ TORGET. 243 s.
Norstedts 1989. Pris: ca 177:-

ISBN 91-1-891562-0

I sin förra bok *Ut ur skogen* lämnade
ynglingen Sture Källberg ett av kriget
isolerat Sverige och gav sig ut i ett brokigt
och mångfaldigt Europa, ännu inte helt
omvandlat och strömlinjeformat av den
käckä, välmående efterkrigskapitalis-
men.

I *Ut på torget* har den unge mannen
återvänt till en bistrare svensk verklighet
med tillfällighetsneg och bostadsbekym-

mer. Överskottsennergin förbrukas på den ungkommunistiska rörelsen, som under de här åren omvandlades till DU, demokratisk ungdom. De aktuella bokstavstrollerierna har alltså en historia. Bakom den politiska opportunistens maskspel framstår dessa unga arbetares raka politiska engagemang så mycket tydligare och ärligare. Här skulle minsann en ny värld byggas upp och det väjdes inte för några svårigheter. Blod, svett, tårar och lite olagligheter i en salig blandning. Jämför det med dagens gnäll om kommunala subventioner så fort medborgarna skall ta sig för den allra enklaste sak. I *Ut på torget* är berättarstilen mindre anekdotisk och lätt sinnig än i den första boken. Episoderna har gjorts ut till ordentliga noveller eller ibland mer likt reportage. Genom att vara så vardagsnära förstärks känslan av att Sverige verkligen genomgått en oerhörd omvandling. Den verklighet Källberg skildrar finns inte längre över huvud taget. Och i Källbergs retrospektiva kikare ser vi tydligare vad som hänt med välfärdsbygget Sverige. Därför är hans minnesböcker så värdefulla.

Carl-Eric Johansson

Göran Lundin. GULDMAKARENS HEMLIGHET. 254 s. Ordfront 1990. Pris: ca 192:-

ISBN 91-7324-354-X

Den här romanen om att bli något stort, att bli rik, bygger på en verklig händelse inom Rönnskärsverken i Skellefteå.

Det handlar om smältverksarbetaren Stig, som kommer på ett sätt att smugla

ut silver- och guldprodukter av olika reningsgrad och sedan omsätta dem i reda mynt. Det i sådana här kretsar alltid hägrande målet att göra klippet, som en gång för alla löser de ekonomiska problemen, nås naturligtvis inte och en vacker dag spricker bubblan. Först långt efteråt inser Stig att han varit en liten kugge i en stor, världsomfattande apparat!

Den här osentimentala skildringen av hur guld kan pressa och solka en människa återges på ett suggestivt språk med en ovanlig täthet.

Birger Andersson

Michel de Montaigne. ESSAYER. Bok 2. Övers. och förord Jan Stolpe. 605 s. Atlantis 1990. Pris: ca 225:-

ISBN 91-7486-478-5

Så har del 2 av Jan Stolpes förmåliga översättning av Montaignes essäer utkommit — en stor händelse i svenskt kulturliv. Stolpes språk är på en gång akademiskt exakt, där detta är filosofiskt nödvändigt, men ledigt och grovt, fullt av runda ord, där latinska original av Horatius eller Martialis faktiskt kräver det. Ändå har jag reagerat vid läsningen: skrev Montaigne så här häftigt rakt på rödbetan?

Man måste betänka kulturinsatsen Stolpe gör genom att ge oss Montaignes *Essayer* i sin helhet på svenska (bok 3 är i kommande). Denne privatlärd franske ämbetsman som 1571 började skriva ned infall och reflektioner i en mindre systematisk form — ”försök”, essäer — utvecklades genom skrivandet till en kritisk generalist utan motsätycke. Enligt somli-

ga är Montaigne grundaren av upplysningens kritiska sinne.

När jag nu läser alla dessa olikartade kapitel slås jag av hur Montaigne i sig förenar motsatser på ett sätt som påminner om kinesiska zen-lärare. Därför har han alltid varit svårplacerad i läroböckerna: han är dels en radikal skeptiker som flitigt utnyttjar den antika pyrrhonismens alla argument emot säker mänsklig kunskap (fast han finslipar och personifierar dem) — dels är han en orubblig kristen som ständigt relaterar till Jesu Kristi nåd, en fideist som inte tilltror förnuftet att kunna fatta det oföränderliga.

Och så är han en fullfjädrad vetenskapsteoretiker: på ett kraftfullt sätt angriper han pretentiös vetenskaplighet såsom den tog sig gestalt i en Paracelsus eller en Kopernikus. Filosofer som Descartes, Gassendi, Bacon och många andra inspirerades starkt av hans skepticism. I förlängningen har Montaigne stor del i den moderna vetenskapskritikens framväxande.

Stolpes översättning klarar dessa språng från det grovt sexuella till det kristligt subtila, vidare till det analytiskt knivskarpa och fram till det personligt intima — en oerhörd insats!

Just andra boken är central för den som vill lära känna Montaigne, då den innehåller det kända Kapitel tolv, i England känt som *Apology for Raymond Sebond*. I detta kapitel (”denna långa och tråkiga utläggning” som Montaigne med sin självnedsättande stil skriver) sammanfattas mer intensivt än annorstädes hans kombination av skeptisk pyrrhonism och kristen fideism. Där finns också en berömd utläggning av djurens överlägsenhet visavi människan. Alltför lång, tycker jag.

För alla som fascineras av huvudfrågan (den stod inristad i en bjälke i Montaignes arbetsrum i toppen av det tom på gården som han stängde in sig i): QUE SAIS-JE? handlar det om en varierad läsning för det radikalt kritiska tänkandet.

Staffan Humlebo

Yngve Möller. RICKARD SANDLER. Folkbildare. Utrikesminister. 539 s. Norstedts 1990. Pris: ca 272:-

ISBN 91-1-893332-7

För den politiskt intresserade är Yngve Möllers stora biografi om Rickard Sandler av stort intresse. Rickard Sandler (1884-1964) satt i den socialdemokratiska partistyrelsen i över ett halvt sekel. Han var statsminister efter Branting och nästan hela 30-talet innehade han utrikesministerposten. 1939 tvangs han lämna regeringen pga. sin aktivistiska finlandspolitik.

Men Rickard Sandler är också *Kapitalets* översättare och initiativtagare till ABF:s bildande 1912. Han var en erkänt skicklig pedagog och ansågs av många som landets skickligaste talare. Vid sidan av politiken ägnade han sig gärna åt fiolspel och kryptologi.

Rickard Sandler skrev inte dagbok. Om sitt inre var han synnerligen förtrogen. Hans biografi blir därför med nödvändighet lite av katalogartad uppräkningslista av hans offentliga uppdrag. Men Yngve Möller har ändå lyckats väl med att ge en bild av människan Rickard Sandler. En sida av Sinders liv som nu först när offentligheten gäller den äktenskapliga

troheten, som ännu en gång visar sig ha stått lika lågt i kurs hos arbetarrörelsens förgrundsfikurer som hos borgerlighetens.

Christina Ericson

Carl-Eric Nordberg. ETT HÖRN AV SKAPELSEN. Émile Zola och hans värld. 572 s. Prisma 1988. Pris: ca 312:-
ISBN 91-518-1498-6

I ett förord säger Carl-Eric Nordberg att upprinnelsen till hans Zola-biografi ligger mer än tio årtionden bakom tiden. Ingen som har läst boken behöver misstro honom på den punkten. Över huvud taget vittnar resultatet om en enorm arbetsinsats och en imponerande beläsenhet. Att kartlägga Émile Zolas gigantiska författarskap torde ju också höra till de mer krävande uppgifterna en litteraturvetare kan ta sig an.

Biografien är en kronologisk avspiegling av Zolas liv, alltifrån barn- och ungdomsår i Paris och Provence till kolosdöden i Paris hemmet i september 1902. Helt naturligt ägnas huvudintresset åt den omfattande romansviten om familjen Rougon-Macquart. Nordberg lyckas här förmå mycket av sina egna läsupplevelser och inte sällan skapar han till och med ett engagemang för enskilda romanfigurers öden. Den stora behållningen ligger emellertid inte här utan i det faktum att boken är så mycket mer än en författarbiografi. Hela tiden redovisas de sociala, politiska och kulturella kopplingar som är nödvändiga att i viss mån känna till för att "rätt" förstå Zolas faktiska skapelser.

Författaren pekar också ofta på paralleller mellan tidsmässigt skilda historiska

skeenden, ibland ser han arketyperiska mönster. Den ryske anarkisten Suvarin, Baader-Meinhofgruppen och Röda Brigaderna omtalas i samma mening, och när Dreyfusaffären avhandlas associerar författaren till IB-affären, Watergateskandalen, skenrättegångar i öststaterna och Jean Marie Le Pen. Zola blir härmed en närmast dagsaktuell författare!

Nordberg lyckas dessutom väl att ge must och färg åt personer och enskilda händelser, inte minst när han beskriver konstnärs- och författarkretsarna i Paris. I skildringen av Dreyfusaffären skapar Nordberg ett mycket levande porträtt av människan Alfred Dreyfus.

Nordberg menar själv att hans ambition varit att vända sig till s. k. vanliga läsare, dvs. personer utan expertkunskaper, vilket också framgår av den grundlighet med vilken han går in för uppgiften. Däremot kan hans temperamentsfulla och stundtals något överlastade prosa bli ett hinder för en sådan målsättning. Men för den som vill vidga sina allmänkunskaper om det senare artonhundratalets Frankrike sett genom ett författarmentament är Carl-Eric Nordbergs biografi en utmärkt handledning.

Ingemar Hedman

Ernst Pawel. FRANZ KAFKA. Ett liv. 452 s. Ill. Övers. Karin Englund. Förford av Karl Vennberg. Wahlström & Widstrand 1990. Pris: ca 280:-
ISBN 91-46-15375-6

Karl Vennberg berättade en gång i tiden i en artikel i 40-tal att när han talade om för

en vän att han läste "Kafka", trodde vännen att han drev med honom. Nu kan ingen läskunnig ha undgått Kafka. Även i Sverige är han en klassiker. Litteraturen om honom omfattar över 15 000 titlar. Ändå är det ont om biografier, i synnerhet goda sådana. Max Brod var länge ensam auktoritet, med vänbiografins snäva perspektiv.

En huvudsynpunkt i Ernst Pawels biografi är att Kafka var (tyskspråkig) jude i Prag, i en miljö där antisemitismen (den tjeckiska!) tog sig vidriga uttryck. Med stor bredd och en rik dokumentation skildrar Pawel såväl den intellektuella miljön som Kafkas komplicerade relationer till de kvinnor han var så beroende av: Felice Bauer, Milena Jesenská, Dora Diamant och system Otla, den sistnämnda död i koncentrationsläger som så många av de nära vännerna och släktingarna.

I en författarbiografi finns alltid risken att levnadssomständigheterna slår ut dikten. När det gäller Kafka måste de litterära verken få stort utrymme. För Kafka var skrivandet ett skäl för att leva! Pawel lyckas inte helt med verken. Han ger sig ibland halvhjärtat in på att tolka dem, eller rättare sagt att referera tolkningar. Det blir ofta kort och trevande, men Pawel har en sund inställning till uppgiften och står fri i förhållande till alla de ideologiskt bundna läsningar som Kafkalitteraturen vimmelar av.

Boken är lättläst. Till dess förtjänster hör också att den innehåller en god selektiv bibliografi.

Leif Åstund

Anders Persson. KUPPEN I PRAG. 350 s. Ordfront 1990. Pris: ca 212:-
ISBN 91-7324-323-X

Det är en fängslande och annorlunda bild vi får av de händelser som vi förknippar med årtalen 1918, 1938, 1948, 1968. Perssons huvudtes är att Masaryk och Benes redan 1918 utvecklade en felaktig politisk föreställning som gick igen vid alla de senare krispunkterna, nämligen att Tjeckoslovakien inte kan existera utan stöd från någon av stormakterna. Persson påpekar att självständigheten gavs efter en nådig framställan i Wien och att landets ledare därefter aldrig litat till folket självt utan vänt sig till stormaktsledare i väst eller öst för att utkräva garantier för nationens fortbestånd.

Att Tjeckoslovakien blev förrätt i München är således inte hela sanningen. I stället för att mana nationen till den strid som folket krävde att få utkämpa med Hitler bad Benes England och Frankrike att ställa så ultimativa krav på eftergifter att han kunde kapitulera trots folkopinionen.

Pragkuppen 1948 var ingen revolution utan en regeringskris som närmast av händelsernas egen innebörd logik ledde till det kommunistiska maktovertagandet. Detta "tvingades" fram av den händelseutveckling som utlöstes när de borgerliga regeringsledamöterna i samförstånd med president Benes lämnade in sina avskedsansökningar till Benes i avsikt att skapa en situation inför de stundande valen som skulle desavouera kommunisterna. Men man räknade fel på det stöd kommunisterna faktiskt hade och tvingade därmed Gottwald att överta regeringen.

Med stöd av bl. a. den brittiske journalisten Alexander Werth, som träffade den tjeckoslovakiske utrikeshandelsministern Ripka i Moskva 1947, hävdar Persson att det i själva verket var USA som utsatte de borgerliga regeringsledamöterna för utpressning och att detta förklarar deras agerande. 1947 hotades landet av hungersnöd och när dess regering bad om amerikanskt vete satte USA upp som villkor att kommunisterna först måste uteslutas ur regeringen. Stalin skulle däremot, enligt Persson, inte alls ha haft sina fingrar med i spelet. Som den realpolitiker han var skulle Stalin ha insett att Sovjetunionen inget hade att vinna på ett kommunistiskt Tjeckoslovakien.

1968 följde Dubcek den tradition som Benes skapat. Inför hotet om den sovjetiska ockupationen mobiliserade han inte folket och militären utan gav efter för påtryckningarna och ledde själv återtagandet fram till den punkt då han överlämnade makten till Gustav Husak.

Ett antal tjeckoslovakiska hjälteroller bestås alltså en närgången och inte alltid så uppskattande granskning. Men Anders Perssons framställning bygger på den underliggande premissen att *kamp alltid lönar sig*. Det är först i ljuset av denna — i sista hand ideologiskt grundade — värdering som Benes och Dubceks agerande blir tvivelaktigt. Har man andra ideologiska utgångspunkter — och en annan bedömning av det realistiska i att göra militärt motstånd t. ex. 1968 — är det efter Perssons plädering fortfarande möjligt att komma till andra slutsatser. Även om det inte hör till Perssons ämne vore det mot den bakgrunden intressant att veta vad han skulle säga om Per-Albins och samlingsregeringens uppträdande under an-

Men dessa avslutande synpunkter är randanmärkingar till en på det hela taget utmärkt och i högsta grad läsvärd bok.

Mats Miljand

Den klassiska sydafrikaskildringen utkom i Sydafrika redan 1926. Det är en påträngande roman, skriven i en symbolmättad realistisk stil som inte åldrats med åren. Den tjugotvåårige Plomer sitter vid den brittiske handelsmannen, konstnären och sökaren Turbott Wolfes dödsbädd och Wolfe berättar om sitt liv för den unge författaren.

Albino Pierro. METAPONTO. Övers. Ingvar Björkesson. 263 s. Natur och Kultur i samarbete med Italienska Kulturinstitutet C M Lerici 1990. Pris: ca 197:-

ISBN 91-27-02203-X

1988 presenterades Pierro i en omfattande volym, *Kuivar mot solen*. Nu kommer en fortsättning, bestående av tre samlingar som Pierro 1966 sammanfogade till ett verk.

Liksom den förra volymen är det en vacker bok och vid sidan om Björkessons översättning står också denna gång dikterna tryckta på originalspråket, dvs. den turkiska dialekt Pierro omvandlat till sitt eget litterära språk.

I *Metaponte* och *I minnets land* återvänder poeten till sin barndoms by och i *De förälskade* talar poeten till den för evigt förlorade älskade direkt och vardagligt om den stora saknad som aldrig överger honom. Det är stor och smärtsam kärlekslyrik befriad från all känslomshet.

Sällan finner man ett så utelämnande och sårbart jag som det man möter i Pierros dikter.

Pia Lövholtm

William Plomer. TURBOTT WOLFE. Övers. Ingvar Skogsberg. Efterord av Laurens van der Post. Kommentarer av Björn Kumm. Legenda 1989. Pris: ca 187:-

ISBN 91-582-1181-0

Den klassiska sydafrikaskildringen utkom i Sydafrika redan 1926. Det är en påträngande roman, skriven i en symbolmättad realistisk stil som inte åldrats med åren. Den tjugotvåårige Plomer sitter vid den brittiske handelsmannen, konstnären och sökaren Turbott Wolfes dödsbädd och Wolfe berättar om sitt liv för den unge författaren.

Wolfe driver en handelsstation och försöker leva tillsammans med de svarta på jämlika villkor. Fördomsfritt iakttar han relationerna mellan de svarta och de vita. Han hävdar att det inte finns någon infödingsfråga, pläderar för rasblandning och berättar utan fördömande om en vit kvinna som ingår äktenskap med en svart man. Och han beskriver de europeiska kolonisationsörens och missionärerna på ett sätt som är allt annat än smickrande för dem.

Boken blev givetvis på sin tid en stor litterär skandal. Idag förvånas man framförallt av hur förutseende och insiktsfull den mörka pessimism var som genomströmmar Plomers text. Plomers vän van der Posts efterord placerar in romanen och dess författare i det sydafrikanska 20-talssammanhanget och Kummns kommentar för perspektivet fram till november 1988. Det är en utmärkt utgåva som inte

alls rönt den uppmärksamhet den förtjänade när den släpptes i Sverige.

Jan-Edward Jansson

Karin Rosberg. GRÖNLANDS BY I MALUNG 1850-1980. Från bondby till kommuncentrum. Dalaforlaget.

ISBN 91-8501-449-4

Karin Rosberg har skrivit en bok om min barndomsby, Grönland i Malung. Den aktualiserar, åtminstone för mig, de flesta av samhällsvetenskapernas problem. Antagligen är denna bok objektivt sett ett gott och gediget arbete om en bys utveckling från efterbliven bondby till kommuncentrum, åtminstone vad arkitektur och stadsplaner angelangar.

Men för mig som bodde där under de första nio åren av mitt liv, ytterligare fyra år ett par kilometer därifrån och sedan har återkommit dit några gånger varje år blir den ändå alldeles tokig.

Delvis beror detta på en del felaktigheter och inkonsekvenser som en utombys aldrig skulle upptäcka (t. ex. uppgiften om att gatorna i samhället asfalterades i början av femtiotalet, när jag minns hur asfalten kändes under fötterna innan jag började skolan, vilket var 1946) och som väcker en oerhörd irritation.

Delvis beror det på att Rosberg helt kringgår den avgörande frågan: hur kom det sig att socknens centrum flyttades från området kring kyrkan, där det gick bra att bygga och fanns gott om plats för expansion, till det översvämningsdrabbade

sumphålet Grönland, där vattnet fortfarande kan stå högt i källarvåningarna under vårloden? Vad var det som fick socknens storgubbar att överge sina hembyar och bygga bostäder och företag just där (för sina hustrurs pengar)?

Det måste ha funnits något tungt vägnade kommersiellt, politiskt eller religiöst skäl för detta. I den mycket gedigna sockenhistorien (*Ur Malungs historia*, fyra band) sägs inget om saken och heller inte i Rosbergs bok.

Styrkan i boken är dock ett omfattande och i det närmast heltäckande bildmaterial över bebyggelsen i Grönland fram till 1979. Rosberg har lagt ner stort arbete på att ta fram bilder som är typiska för varje tidsepok och varje genomgripande förändring. Därigenom blir boken värdefull även för dem som i likhet med mig irriterar sig på småfel och brist på verklig känsla för byn. Tyvärr avslutades arbetet före den senaste omvandlingen av Grönland, som inträffade under åttiotalet och gjorde byn till ett svenskt standardsamhälle med post, apotek, polis, arbetsförmedling osv. samlade i ett enda stort komplex.

Men som sagt, det intressantaste med boken är att den tydligt visar att samhällsvetenskaperna skildrar något annat än det samhälle människor lever i.

Hans O. Sjöström